

Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku

Carević, Đino

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:102096>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Dino Carević, univ. bacc. hist.

Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku

Diplomski rad

Student/ica:

Đino Carević, univ. bacc. hist.

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Ante Bralić

Zadar,2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dino Carević**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. travanj 2017.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Uzroci iseljavanja	4
3. Iseljništvo po godinama; struktura stanovništva.....	12
4. Hrvati u SAD-u	22
4.1. Zakonska rješenja	22
4.2. Hrvatske naseobine u SAD-u.....	24
4.3. California	27
4.4. Louisiana.....	29
4.5. Washington	30
4.6. Pennsylvania	32
4.7. Ohio	33
4.8. Illinois	35
4.9. Michigan	37
4.10. Kansas City	40
4.11. Missouri	41
4.12. Ostale države SAD-a	42
5. Zajednice i društva Hrvata u SAD-u	45
5.1. Hrvatska bratska zajednica.....	45
5.2. Organizacije Hrvatskog sokola	51
6. Iseljenički listovi	52
7. Kanada.....	59
7.1. Hrvati u gospodarskom životu Kanade	62
7.2. Zajednice, društva i publicistička djelatnost Hrvata u Kanadi	63
7.3. Katoličke župe	67
8. Zaključak	68
9. Sažetak.....	71
10. Summary.....	72
11. Literatura i izvori	73

1. Uvod

Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku složeni je proces za koji nije jednostavno utvrditi kada je počeo, no postoje podaci koji govore kako se najvjerojatnije radi još o 17. stoljeću, ali vjerojatno i ranije, kada su naši moreplovci zasigurno gonjeni avanturističkim duhom, plovili i na Kolumbovim brodovima. Fokus ovog rada nije o najranijim tragovima kretanja stanovništva sa područja današnje Hrvatske, već o onom značajnijem periodu, prije svega od druge polovice 19. stoljeća, do razdoblja Drugog svjetskog rata, kada pričamo o više od 250 tisuća iseljenih u manje od pola jednog stoljeća. Pričati o iseljavanju, a ne osvrnuti se temeljito na uzroke tako intenzivne pojave, lako se podliježe svođenju problema na samo političke ili pak samo ekonomske čimbenike. Upravo takve banalne podjele navele su me da se detaljnije upoznam sa procesom iseljavanja, kako u SAD, tako i u Kanadu. Pričajući o 19. stoljeću, ekonomske prilike su značajnije utjecale na proces od onih društvenih ili političkih, iako i tada nipošto ne možemo svesti uzroke na samo one egzistencijalne. Da bi se razumio značaj ove pojave, potrebno je analizirati i obraditi sljedeće stavke, a to su: broj iseljenika, uzroci iseljavanja, iseljenička politika i zakonodavstvo, promidžba iseljavanja, korist od iseljavanja za pojedine institucije, odnos javnosti prema iseljavanju, značaj iseljavanja (trajno ili privremeno), povratni utjecaj iseljenika na ukupnost života u domovini, spolnu, bračnu, profesionalnu, društvenu i dobnu strukturu iseljenih Hrvata i dr. Autori koji se bave ovom problematikom najčešće inzistiraju na multidisciplinarnom pristupu, koji inače prevladava u znanstvenim krugovima zadnjih nekoliko desetljeća. U prvom redu, za potrebe ovog rada koristio sam se djelima Ivana Čizmića, Ljubomira Antića, Većeslava Holjevca i drugih. Rad bi se tematski mogao podijeliti u dva dijela; pregled i tijek iseljavanja i život iseljenih u novoj domovini. U prvom dijelu pozornost je posvećena uzrocima iseljavanja, kao i o detaljnom prikazu

iseljavanja i njegovih elemenata, u prvom planu kronološkog prikaza kretanja naših iseljenika, kao i njihove ekonomske, demografske i geografske uvjetovanosti. Drugi, opsežniji dio rada posvećen je prvim koracima i problemima pri dolasku na novi kontinent. Zatim se daje pregled njihovih zajednica i povijest njihovog puta u novoj domovini. Obraduje se njihov ekonomsko, društveno, vjersko i publicističko djelovanje u prostoru u kojemu su obitavali. Tako se daje i prikaz po zemljama, tj. državama i gradovima u kojima su stvarali svoju zajednicu. Pojedina poglavlja detaljnije se bave njihovim župama, društvenim organizacijama, ekonomskim uspjesima i ostalim elementima koji su bili od većeg značaja za društvo. Iako je neodvojiv i politički element u životu naših iseljenika i njihovih zajednica, fokus ovog rada neće ići u dublje analize i bavljenje političkim životom naše emigracije.

2. Uzroci iseljavanja

Kao što je spomenuto u uvodu, svoditi uzroke samo na one političke i ekonomske bilo bi zaista pogrešno, iako je činjenica da su navedena dva faktora zaista bila ona koja su potakla najveći broj onih koji su odlučili potražiti svoj dom u Sjevernoj Americi. Iseljavalo se iz svih krajeva Hrvatske, no ipak najznačajnija iseljavanja, ujedno i prva, pogodila su Dalmaciju.

Jedan od najznačajnijih ekonomskih i političkih čimbenika svakako je glasovita „Vinska klauzula“. To je jedna od odredbi ugovora koji su potpisale Italija i Austro-Ugarska 1891. godine, a prema kojoj su uvelike snižene carine za uvoz talijanskih vina. Ne treba posebno naglašavati kako je to utjecalo na ionako nezavidne gospodarske prilike u susjednoj Dalmaciji. Jedna od osnovnih gospodarskih grana onodobne Dalmacije, ali i današnje, uzgoj je vinove loze i proizvodnja vina, pa jedna takva odluka austrijskih vlasti, jednostavno je bio udarac na temelje gospodarskog života ovog dijela Hrvatske. Nepovoljan politički položaj Dalmacije u sklopu Austro-Ugarske, odrazio se tako na gospodarski. Talijansko vino ubrzo je preplavilo tržište Monarhije, a smanjena potrošnja dalmatinskih vina, ugrozila je egzistenciju dobrog dijela stanovništva koje je izravno egzistencijalno ovisilo o proizvodnji i prodaji vina na tržištu monarhije.¹ O problemu je pisao i Juraj Biankini ministru trgovine i zastupničkoj kući carevinskog vijeća u Beču. Cijeli članak objavio je i *Narodni list* od 23. studenog 1892. godine. Biankini se žalio na nepoštivanje kontrola na talijanska vina od strane austrijskih vlasti, pa *...dok talijansko vino na potoke teče u Austriju, domaće nenalazi kupaca, te je u Dalmaciji težak zabrinut kako da izplati poreze, a tko može bježi u sviet glavom bez obzira.*² Biankini dalje navodi kako je nekim vrstama vina cijena pala i do 50 %, te je

¹ I. Perić, 1987., str. 57.

² Upit, *Narodni list*, 23.11.1892., str. 1.

stoga obradba vinograda u stanovitim područjima postala nemogućom – nego, što je još gore, nema kupaca, te ga se nemože ni prodati ni darovati.³

Stanje koje je zadesilo onodobnu Dalmaciju ponajbolje opisuje zadarski *Narodni list* od 15. kolovoza 1900. godine: *Usljed toga se najednom dogodilo, daje ogorčeni vinar, vidjevši da za vino ne može dobiti ni toliko, da pokrije svoje troškove u gotovom, izli vino iz sudova i prestade obrađivati vinograd. No ubrzo iza toga pošao bi u Ameriku, prodavši u tu svrhu i vlastitu kuću u kojoj se rodio. Vlada kao da sve to ne opaža jer još do sada teku daće u državnu blagajnu, makar da kukavni državljanin i ne plaća već često puta svojim krunama, već posuđenim u sretnog susjeda, koji ima nekoga u Americi.*⁴ Nadalje, *Pučki list* iz Splita piše o velikom broju mladih koji su nahrlili prema Americi 1892. godine. Pa tako kaže da *...neima parobroda bilo iz Kotora, Dubrovnika, bilo sa otoka Brača, Hvara, Korčule, da nevidimo kojeg našeg seljenika za Ameriku.*⁵ Iz pisanja ovih tiskovina, jasno se daje zaključiti kako je gotovo odmah nakon stupanja na snagu odredbe o Vinskoj klauzuli, zapravo u čitavoj Dalmaciji zavládala potreba za traženjem rješenja egzistencijalnih pitanja, u ovom slučaju u Americi.

Osim spomenutog problema vezanog uz klauzulu, problemi su ležali i u drugim područjima Hrvatske koji se javljaju ranije od 1891. godine. Iako u manjem broju i nešto slabijeg inteziteta, 70-ih godina 19. stoljeća, u SAD, točnije u Michigan i Minnesotu je iselio popriličan broj ljudi, koji ne možemo konkretno utvrditi, jer nije postojala službena statistika, no zna se da su selili s područja oko Delnica, Ogulina, Gospića, Karlovca i Zagreba.⁶ Jedan od glavnih razloga ogleđa se u činjenici da je stopa

³ Upit, *Narodni list*, 23.11.1892., str. 1.

⁴ Lj. Antić, 1985., str. 198.

⁵ Ibid.

⁶ R. Mesarić Žabčić, 2010., str. 37.

rasta industrije bila znatno niža od stope rasta stanovništva, pa se tako stvorio višak agrarnog stanovništva koji je onda odlazio u razvijenije zemlje, između kojih i u SAD.⁷

Obično se 1880. godina uzima kao polazišna točka kojom se označava početak konkretnijeg naseljavanja Hrvata u Sjevernu Ameriku, tj. SAD.⁸ Do 1880. godine iz cijele Monarhije uselilo se u SAD svega oko 17,000 osoba. Mesarić Žabčić koristeći Prpićeve podatke navodi kako se do 1890. godine u SAD doselilo 76,937 osoba.⁹ Izrazito velik broj ljudi iselio i iz kontinentalne hrvatske 80-ih i 90-ih godina 19. stoljeća. Osim gospodarskih problema, stanovništvo je teroriziralo i političko ugnjetavanje bana Khuen Hedervaryja (1883. – 1903.). Razdoblje je to poznatije kao vrijeme jake mađarizacije, naseljavanja Mađara, ali i Nijemaca. Brojevi pokazuju da je od 1840. – 1910. broj Mađara porastao sa 5000 na 105,000, a Nijemaca s 13,000 na 136,000!¹⁰ Mesarić Žabčić dalje navodi kako je Ličko-krbavska županija iseljavanjem izgubila oko 28,266 stanovnika. Iz Zagrebačke županije iselio se također znatan broj, njih oko 26,024. Već do 1900. godine, prema statistikama Austrije u SAD-u se nalazilo oko 8 % Modruško-riječke županije.¹¹

Postojao je i problem vezan uz agrarne prilike dalmatinskog pretežito krškog i „sušnog“ terena. Slabo razvijena poljoprivreda i malo obradivih površina obilježavali su tako jednu od osnovnih gospodarskih grana, a općenito broj ljudi koji je radio u poljoprivredi nije odgovarao broju dostupno obradivog zemljišta. Osim agrarne prenapučenosti, veliki problem predstavljala je prezaduženost domaćih seljaka, koji su zbog nerentabilne proizvodnje, tehničke zaostalosti, ali i nebrige vlade, često zapadali u dužničko ropstvo i bili prisiljeni napuštati svoje domove. U prilog tome ide i ukidanje

⁷ Usporedi s V. Holjevac, 1967., str. 21.

⁸ R. Mesarić Žabčić, 2010., str. 35.

⁹ Ibid, str. 34.

¹⁰ V. Holjevac, 1967., str. 21.

¹¹ R. Mesarić Žabčić, 2010., str. 35.

kmetstva koje je dovelo do slobode kretanja, pa su ljudi mahom prodavali sve što su imali da bi došli do sredstava da kupe brodsku kartu koja će ih odvesti u „obećanu zemlju“. Pridodaju li se tome nerodne godine, kao i bolesti vinove loze, slika je poprilično jasna i zaključak je logičan. Dalmatinska „škrta“ zemlja i postupci vlasti koji u najmanju ruku nisu vodili računa o ovoj rubnoj pokrajini velike Monarhije, namjerno su uništavali privredu, nagnavali su velik broj radno sposobnog stanovništva na iseljavanje. *Narodni list* od 30. srpnja 1890. godine izravno krivi austrijsku vladu za nebrigu i nemar.¹² U prvom redu, kao glavne probleme navodi zapuštanje mornarice i ustupanje davanja seoskih zajmova kamatništvu. Nadalje se spominju i teški vojnički zakoni, koji su dodatno otežavali ionako beznadnu situaciju. Zakoni su prisiljavali sve muške osobe na služenje vojnog roka, često za interese i potrebe same Austrije ili Mađarske. Pored vojne obveze, zakoni su bili dosta teški i neprihvatljivi po pitanju daljnjih vojnih obveza. Tako su muškarci koji su nekako prikupili novac za brodsku kartu do Amerike morali dolaziti natrag u domovinu na vojne vježbe, a ukoliko se ne bi odazvali, smatrani su bjeguncima i prilikom povratka bi bili teško kažnjavani. Ovakvo teško stanje zadnjih godina 19. stoljeća, nastavilo se i početkom sljedećeg stoljeća. *Šibenski list* iz 1905. godine piše: *Dvadesetogodišnja mora iscrpila je našu snagu. Bolesti na lozam smanjile su prihod zemljišta. Gola brda ne daju dovoljno pašu njegovoj marvi. Neuređene vode i bujice raznose sok zemlje. Močvare tamne njegovo zdravlje. Naš čovjek, ako će se prehraniti, treba da se duži, a duži se kod seoskog kamatnika, koji mu postade gospodarom i truda i imanja.*¹³ Osim toga, list navodi kako vlada i domaće uprave nisu ništa uradile da se *iscrpljena zemlja natusti*, da se šume obnove, a da u pomoći za borbu protiv filoksere, bolesti vinove loze, država pomaže

¹² Seljenje za Ameriku i vlada, *Narodni list*, 30. srpnja 1890., str. 1.

¹³ Lj. Antić, 2002., str. 77.

*škrto i prekasno.*¹⁴ Navodi se kako se u problemima vezanim uz brodogradnju ne čini ništa, pa tako ta važna privredna grana također propada. U Dalmaciji se još u drugoj polovici 19. stoljeća vjerovalo u daljnju budućnost jedrenjaka duge plovidbe, no i to se pokazalo promašenim. Dva najveća pomorska društva u Dalmaciji, Pelješko pomorsko društvo iz Orebića, osnovano 1865. godine i Dubrovačko pomorsko društvo, osnovano 1869. godine, već su osamdesetih godina 19. stoljeća poslovala s gubitkom, da bi na samom kraju stoljeća bila ugašena.¹⁵ Postupci domaćih političkih stranaka, prije svega Narodne stranke, koja je imala većinu zastupnika u Dalmatinskom saboru, kao i u Carevinskom vijeću. Bit politike svodila se na pristajanje na sitnije ustupke od strane austrijskih vlasti. Uglavnom se radilo o neznatnijoj pomoći pri isušivanju močvara ili pak pristajanju na ponarođenje neke škole.¹⁶ Prema Nejašmiću, u razdoblju između 1900. i 1910. godine, jedanaest je hrvatskih općina imala regresivno populacijsko kretanje. Redom, to su Titova korenica, Vrbovsko, Hvar, Brač, Gospić, Gračac, Delnice, Županja, Ogulin, Crikvenica i Dubrovnik.¹⁷ Za ovo razdoblje, dakle do Prvog svjetskog rata, većinom govorimo o iseljavanju ekonomske i političke naravi. Izravni politički razlozi koji su nagnali istaknutije pojedince da emigriraju su rijetkost. Znamenitiji je onaj slučaj Josipa Marohnića iz 1893. godine, koji je u Americi prvotno radio u Chicagu u tiskari, da bi kasnije sam otvorio vlastitu tiskaru u kojoj je objavljivao mnoštvo knjiga i novine, a kasnije je život i posao sa obitelji nastavio u Pittsburgu.¹⁸ Svećenik Davorin Krmpotić, istaknuti iseljenički radnik u SAD-u piše Hrvatskom saboru 1907. godine da su iseljenici ogorčeni na one zbog kojih su se morali seliti iz

¹⁴ Lj. Antić, 2002., str. 78.

¹⁵ I. Perić, 1987., str. 47.

¹⁶ Ibid, str. 48-49.

¹⁷ I. Nejašmić, 1991., str. 48.

¹⁸ <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/izlozba-sudbine-josip-marohnic.html> (pristup ostvaren: 22. veljače 2017.)

domovine. Kao uzrok on ne navodi samo „grijehe“ Austro-Ugarske politike, već političare koji su stvorili zid između sebe i naroda. U izvješću sa socijalističkog kongresa u Chicagu 1910. godine navodi se kako su glavni razlozi iseljavanja nedostatak industrije u Hrvatskoj i uništena privreda, koji jednostavno tjeraju mase na odlazak u Ameriku *trbuhom za kruhom*.¹⁹

Masovnosti same pojave iseljavanja doprinio je tzv. „domino efekt“, koji se najbolje može vidjeti u strukturi samih iseljenika. Najčešće, stariji iseljenici bi svoje prijatelje i rodbinu poticali na isti postupak. Kupovali bi im brodske karte, jer mnogi nisu imali sredstva za taj ključan korak, a oni bi pak tako dalje širili optimizam prema iseljavanju među svojom rodbinom u domovini. Želja za uspjehom zasigurno je zanemarivala činjenicu da broj onih koji su uspjeli u novoj domovini nije bio velik kao broj onih koji bi propadali. No, ta činjenica nije mnogo obeshrabrivala mase koje su u očaju tražile put za boljim životom. Bilo je zasigurno i onih koji su potaknuti općim iseljavanjem, odlučili napustiti domove iz avanturizma i želje za novim svijetom. Novine *Crvena Hrvatska* pišu da je uzrok iseljavanju svakako neka vrsta manije, koja je obuzela svijet. Navodi se kako se sele i oni koji ne bi trebali, te da je seljenje postalo neka vrsta špekulacije.²⁰ Navodi ovih novina potpuno su razumljivi nama koji gledamo na ondašnje prilike i raspoloženje sto godina nakon. Zasigurno je bilo teško razumljivo gledati tu novu pojavu iseljavanja koja je zahvatila čitavu Hrvatsku u vremenu manjem od 20 godina. I danas smo svjedoci iseljavanju koje je prouzročeno ekonomskim neprilikama, i to u znatnom broju. Sagledavajući podatke državnog zavoda za statistiku, a prema pisanju Večernjeg lista, u 2015. godini Hrvatsku je napustilo 29,651 građana i

¹⁹ Lj. Antić, 2002., str. 80.

²⁰ Ibid, str. 81.

to samo u Njemačku!²¹ Bez prevelikog truda i razmišljanja, može se zaključiti kako postoje itekakve sličnosti iseljavanja krajem 19. i početka 20. stoljeća sa ovim našega vremena. Dakako, treba istaknuti da je broj današnjeg stanovništva ipak veći, no brojevi iseljenih su vrlo približni.

Nepostojanje iseljeničke politike također je uvelike utjecalo na iseljavanje. Vlasti Austro-Ugarske nisu previše marile za trend iseljavanja, osim tek što su zakonom ograničavale mlade od 16 godina da isele, ili pak što su htjele prisiliti prijevoznike kompanije na smanjivanje aktivnosti uvođenjem obveze o plaćanju 10 kruna u Iseljenički fond od brodske karte.²² Grijech je vlasti i ne vođenje evidencije o broju iseljenih s kraja 19. stoljeća. U razdoblju Kraljevine Jugoslavije, tj. prvotno u Državi SHS, nastavlja se negativan odnos države prema iseljenicima, iako ovoga puta nailazimo na mnogo znatniji broj iseljenih zbog političkih razloga. Naime, poznato je da se tijekom obje Jugoslavije, a posebice u prvoj, od samog nastanka države, provodio velikosrpski unitarizam, stoga je politika prema iseljenicima išla u smjeru poželjnih i nepoželjnih, tj. onih koji su podržavali režim i onih koji su bili njime ugnjetavani. Opštenito je politika države bila vrlo jednostavno koncipirana. Oni koji su bili odani režimu i vlastima u Srbiji, tretirani su kao poželjno stanovništvo, dok su iseljeni koji su se borili za veća prava i jednakost Hrvata unutar Trojedne države, bili etiketirani kao „tuđinski plaćenici“²³ koje treba suzbiti i držati po strani.

Međuratni period zasutavio je linearni tok iseljavanja, i to iz jedinog razloga, a to je restriksijska politika SAD-a prema imigrantima.

²¹<http://mojahrvatska.vecernji.hr/hrvatska-sve-praznija-a-drzava-ne-zna-broj-iseljenih-strucnjaci-upozoravaju-bit-ce-jos-gore-1144731> (pristup ostvaren: 2. travnja 2017.)

²² Lj. Antić, 2002., str. 82.

²³ Ibid, str. 83.

Nakon Drugog svjetskog rata, ponovno dolazi do egzodusa sa područja čitave Hrvatske. Druga Jugoslavija odmah je na početku stvorila znatan broj „državnih neprijatelja“, ljudi koji su znatnom broju bili obilježeni kao nepodobni i morali su napustiti ponovno svoju zemlju. Naime, opće je poznata činjenica da je SFRJ tijekom čitave svoje egzistencije, a to znači tijekom gotovo 50 godina sustavno radila na stvaranju umjetne jugoslavenske nacije, a sve one koji su bili u protivnosti s idejama centralističke i nedemokratske vlasti, ili bi bili zatvarani, ili ubijani ili pak prisiljeni otići u političku emigraciju.

3. Iseljništvo po godinama; struktura stanovništva

Prvi koji je sustavno prikupio i obradio statističke podatke bio je novinar Josip Lakatoš, i zahvaljujući njegovom radu koji je objavio u svome djelu „Narodna statistika“, možemo dobiti gotovo pozdan uvid u migracijska kretanja u ovom najranijem razdoblju, dakle između 1880. i 1914. godine.²⁴ Autor podatke crpi iz prvorazrednih izvora poput službenih popisa stanovništva, zatim službenih podataka austrijskih i mađarskih vlasti, službenih podataka Sjedinjenih Američkih Država, kao i onih podataka koje iznose istaknutiji iseljenici u SAD-u, poput Josipa Marohnića. Treba naglasiti da je čak do današnjih dana, ovo jedino djelo koje u cjelini prikazuje migracijska kretanja za ovo najranije razdoblje. Iako je u razdoblju između 1880. i 1890. godine započelo intenzivnije iseljavanje sa područja čitave ondašnje Hrvatske, većina stanovništva odlazila je u susjedne zemlje, mahom one okupirane, te ostale poput Srbije, Bosne i Hercegovine te ostale. Što se tiče iseljavanja u Sjevernu Ameriku, nešto veći intenzitet iseljavanja sa naših područja bilježimo sa područja Modruško-riječke županije, te kotareva Karlovca i Jaske. Popisom iz 1900. godine utvrđeno je odsutnih 5951 iz kotareva Karlovac i Jaska, a 4093 iz Gorskog kotara.²⁵ Sljedeće razdoblje, ono između 1900. i 1910. godine odražava bitnije promjene u migracijskom kretanju sa šireg područja. Sada, migracija zahvaća gotovo cijelo područje nekadašnje Banske krajine, kotareve Samobor i Pisarovinu u Zagrebačkoj županiji, nekadašnje krajiško područje Modruško-riječke županije, županiju Ličko-krbavsku, županiju Bjelovarsko-krizevačku, te dijelom županiju Srijemsku. Popisom stanovništva iz 1900. godine utvrđeno je odsutnih u Americi sa prostora Hrvatske i Slavonije njih 24,917.²⁶ Treba spomenuti kako uopće nisu postojale statistike o iseljništvu, a tek se 12. prosinca 1898.

²⁴ J. Lakatoš, 1915.

²⁵ Ibid, str. 60-62.

²⁶ Ibid, str. 61.

godine banskom odredbom nalaže da se trebaju pored ostale statistike voditi i podaci o iseljavanju iz zemlje.²⁷ No, prikupljajući statistiku što su vodile vlasti SAD-a o broju doseljenika, kao i podatke brodskih kompanija o broju putnika iz pojedine zemlje, nešto pouzdanije ipak možemo dobiti uvid o iseljavanju u prekomorske zemlje (vidi tablicu 2.)²⁸. Sagledavajući podatke Hrvatskog zemaljskog statističkog zavoda u Zagrebu (vidi tablicu 1.)²⁹, izdvojio sam one koji se odnose isključivo na Ameriku, jer statistički podaci koji se odnose na ostale zemlje nisu bitni za cilj ovog rada. Izdvojeni podaci su sljedeći:

Tablica 1. Podaci Hrvatskog zemaljskog statističkog zavoda u Zagrebu o iseljenim u Ameriku

Godina	Broj iseljenih
1899.	2,954
1900.	3,452
1901 .	6,805
1902.	9,870
1903.	11,941
1904.	3,545
1905.	22,252
1906.	21,857
1907.	22,845
1908.	2,863
1909.	11,460
1910.	14,024
1911.	6,604
1912.	14,239
1913.	11,868
UKUPNO	166,579

Tablica 2. Podaci brodarskih kompanija o iseljenim u Ameriku

Godina	Broj iseljenih
1900.	4,492
1901.	9,433
1902.	13,515
1903.	16,172
1904.	4,780
1905.	30,139
1906.	29,055
1907.	29,356
1908.	4,245
1909.	16,285
1910.	17,570
1911.	12,335
1912.	25,461
1913.	31,345
UKUPNO	257,212

²⁷ V. Holjevac, 1967., str. 29.

²⁸ Tablica 1. oblikovana prema: J. Lakatoš, 1915., str. 62.

²⁹ Tablica 1. oblikovana prema: J. Lakatoš, 1915., str. 62.

Kao što je vidljivo, razlike u podacima su izrazito velike, i prelaze od 30% do 40%.³⁰ Ovo potvrđuje činjenicu da je broj službeno iseljenih i broj stvarno iseljenih bio u nesrazmjeru. Točnije rečeno, velik broj osoba selio se ilegalnim putem, pa stoga službena statistika Zavoda, ne ocrta stvarne podatke. Vidljivo je da je porast iseljavanja po godinama izrazito velik, stoga možemo zaključiti kako se radi o lineranom procesu, tek s ponekom iznimkom koja e može razumno objasniti. Godina koja primjerice odskaae od ostalih, je 1908. godina, kada je zbog sveopće trgovačke krize broj iseljenih iznosio svega 4254, za otprilike 6 – 7 puta manje nego u prethodnim i narednim godinama³¹. U ovom razdoblju iselilo se dakle više od 250,000 Hrvata, i to samo u Ameriku.

Što se tiče nešto detaljnijeg pregleda, iznijeti ćemo prvo onaj po područjima, tj. županijama i gradovima iz kojih se selilo. (Vidi tablicu 3.)³² Ozbiljnost situacije na području Hrvatske općenito, najbolje postajemo svijesni kada sagledamo podatke o iseljenosti na razini svih županija. Najviše ljudi, u manje od 15 godina, odselilo se iz Zagrebačke županije, njih čak 65,690, te iz Modruško-riječke županije, njih gotovo 50,000! Najmanje se stanovnika iselilo iz Varaždinske županije, koja je od svih ostalih po metru kvadratnom, bila najnapučenija. No razmisli li se malo bolje, prostor varaždinske županije ujedno obiluje s najviše obradivog zemljišta, stoga ova činjenica utoliko ne iznenađuje. Sveukupno, broj iseljenih prelazi gotovo 200,000 ljudi.

³⁰ J. Lakatoš, 1915., str. 62.

³¹ Ibid.

³² Tablica preuzeta iz: J. Lakatoš, 1915., str. 63.

Tablica 3. Broj iseljenih u Ameriku po županijama

Godina/ Županija	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1911.	1912.	ukupno
Bjelovarsko-križevačka	78	289	1,004	1,312	1,897	320	3,691	3,694	3,707	295	1,211	1,429	459	1452	20,839
Ličko-krbavska	46	45	203	145	297	298	2,712	2,993	3,037	266	1,360	1,451	490	1064	14,407
Modruško-rijeka	1,325	2,323	3,684	5,352	5,481	1,762	7,549	5,568	5,378	958	2,573	2,734	1,793	2694	49,174
Požeška	37	74	136	450	588	157	1,397	2,122	2,177	185	661	1,191	607	1526	11,308
Srijemska	5	108	284	525	394	311	1,253	1,506	1,527	463	1,111	1,428	834	1490	11,239
Varaždinska	3	4	103	154	302	35	1,025	1,382	1,364	105	509	553	203	876	6,618
Virovitička	7	137	31	48	200	202	1,099	2,220	2,196	240	1,013	1,763	993	2631	12,680
Zagrebačka	1,497	1,512	3,988	5,529	7,013	1,695	11,413	9,570	9,970	351	3,122	3,475	1,225	4346	65,690
Ukupno	2,958	4,492	9,433	13,515	16,172	4,780	30,139	29,055	29,356	2,863	11,460	14,024	6,604	15,979	199,041

Što se tiče dobne strukture naših iseljenika, podaci su poražavajući. Iz navedenih podataka (vidi tablicu 4.)³³, dade se vidjeti kako je najviše ljudi u dobi do 29 godina iseljavalo u SAD, dok je najmanje ljudi bilo onih iznad 40 i 50 godina starosti. Dakle, najviše ljudi, mahom muškaraca, u najboljim radnim godinama napuštalo je svoju domovinu. Drugim riječima, osim radne snage, izgubilo se na tisuće mladih ljudi koji će svoje obitelji zasnovati na novom kontinentu. Posljedice ovoga su nesagledive.

³³ Tablica preuzeta iz: J. Lakatoš, 1915., str. 63.

Tablica 4. Dobna struktura iseljenih u Ameriku

Starost iseljenih osoba u %/godina	Ispod 20 godina starosti	20-29 godina starosti	30-39 godina starosti	40-49 godina starosti	Iznad 50 godina starosti
1900.	27,3	32,9	24,2	13,5	2,1
1901.	27,4	33	24	13,4	2,2
1902.	27,4	33,1	23,9	13,5	2,1
1903.	27,4	38,8	24	13,7	2,1
1904.	27,2	33	23,8	13,9	2,1
1905.	28,1	32,8	23,7	13,2	2,2
1906.	29,2	32,6	23,7	11,8	2,7
1907.	29,3	32,9	23,9	11,7	2,2
1908.	19,5	34,2	24,6	15	6,7
1909.	20,8	30,7	27,8	17	4,2
1910.	22,3	32,8	26,7	15	3,2
1911.	25,6	36,4	22,1	11,5	4,4
1912.	25,5	35,5	24,8	11,6	2,6

Vrlo je važno sagledati i ekonomsku strukturu iseljenih (vidi tablicu 5.)³⁴ Iz brojeva se jasno iščitava kako je prostor ondašnje Hrvatske napustilo najviše ljudi, dakle njih u prosjeku oko 50 %, koji su spadali u tzv. „najniži“ stupanj po radnoj obrazovanosti. Pretežito se radi o manualcima, seljacima, nadničarima i ostalim zanimanjima manje obrazovanosti. Iza njih idu gosp. strukt. radnici koji idu također u znatnijem broju, s negdje u prosjeku od 35 %. Broj svih ostalih, dakle obrazovane radne snage, obrtnika, rudara, intelektualaca i ostalih zvanja, daleko je manji, i u prosjeku je manji po zvanju od 10 %.

³⁴ Tablica preuzeta iz: J. Lakatoš, 1915., str. 63.

Tablica 5. Ekonomska struktura iseljenih u Ameriku

Zvanje i zanimanje u %/ godina	Prvotna produkcija (poljski radnici, seljaci,nadničari)	Gospodarska struka i radnici	Rudarstvo	Samostalno obrtništvo	Obrtništvo pomorci	Inteligencija	Kućno stanovništvo	Druga zvanja	Samostalni trgovci	Nadničari
1900.	48,1	37,6	0,2	1,1	10,1	0,5	0,3	1	0,1	1
1901.	47,8	37,5	0,4	1,1	10	0,6	0,5	0,9	0,2	0,8
1902.	47,9	37,6	0,3	1,2	9,9	0,5	0,7	0,9	0,1	0,9
1903.	48	37,7	0,3	1	9,6	0,6	0,9	0,8	0,3	0,8
1904.	47,4	37,2	0,5	1,2	0,8	0,5	0,9	0,7	0,2	0,2
1905.	47,3	37,2	0,4	1,2	10,1	0,4	1	1,2	1,2	1,2
1906.	48,7	36,9	0	1,9	8,6	0,9	1,2	0,7	0,2	1,2
1907.	48,8	37,1	0,1	1,8	8,7	0,8	1,9	0,3	0,1	0,4
1908.	41,4	17,7	1,3	2	25,1	1,7	4,1	4,8	0,5	1,5
1909.	56	15,4	1,1	1,5	19,3	0,6	2,1	2,5	0,2	1,3
1910.	62,7	15,2	0,1	1,7	12,8	1,2	2,2	2,3	0,2	1,6
1911.	43,1	26,5	0,2	2	17,2	1,5	2,5	5,1	0,4	1,6
1912.	55,8	24,6	0,1	1,7	8,7	1	2,4	4,2	0,2	1,3

Promotrimo li situaciju u kotarevima Dalmacije, jasno se vidi da su sva mjesta osim Kotora, svake godine u razdoblju između 1900. i 1910. godine ostvarivali negativnu migracijsku bilancu. (Vidi tablicu 6.)³⁵ Najviše njih iselilo se iz Zadra, Supetra, Hvara, Sinja, Knina, a najmanje, njih tek 117 iz Šibenika. Pridodamo li k tome i Korčulu iz koje se iselilo njih 1,362, dolazimo do poražavajuće činjenice, da se najviše ljudi zapravo odselilo s ionako najmanje naseljenih područja života, naših otoka.

³⁵ Tablica preuzeta iz: J. Lakatoš, 1915., str. 64.

Tablica 6. Migracijska bilanca po kotarevima

+ Doseљeno – iselјeno/ kotar	bilanca 1900. – 1910.	u %
Benkovac	- 2,432	- 6,32
Dubrovnik	- 2,880	- 7,03
Hvar	- 3,777	- 13,49
Imotski	- 1,155	- 3,14
Knin	- 3,553	- 6,88
Korčula	- 1,362	- 4,98
Kotor	+ 548	+ 1,47
Makarska	- 1,773	- 6,93
Metković	- 895	- 6,32
Sinj	- 3,227	- 6,14
Split	- 2,974	- 3,29
Supetar	- 4,023	- 16,48
Šibenik	- 117	- 0,22
Zadar	- 4,194	- 5,56
Ukupno	- 31,815	- 5,36

4. Hrvati u SAD-u

4. 1. Zakonska rješenja

Do 1882. godine ne možemo puzdano govoriti o broju doseljenih osoba, kao ni o njihovoj dobi i narodnosti, jer nisu postojali službeni popisi, niti su isti bili regulirani zakonskim okvirima. Tek od spomenute godine stvari se mijenjaju donošenjem glasovitog Zakona o imigraciji od 03. listopada 1882. godine.³⁶ Zakon je donesen zbog sveprisutnije potrebe regulacije sve većeg broja useljenika iz svih krajeva svijeta. Zakon je onemogućavao useljenje kažnjenicima, bolesnicima i siromašnim osobama, dakle svim onima koji bi bili potencijalni teret državi.³⁷ Uvedene su također po prvi puta službene kontrole i evidencije, federalni popis stanovništva i migracijska statistika. Iste godine, 1885. donesen je i „Contract labor“ - zakon kojim se onemogućava ulazak u zemlju unaprijed unajmljenim radnicima. Sljedećih godina sve više se radi na unapređivanju zakona i novih rješenja kojim bi se što kvalitetnije i detaljnije klasificirali i evidentirali novi useljenici, ponajviše zbog sve većeg i većeg broja onih koji su na sve načine željeli živjeti i raditi u SAD-u. Godine 1898. počinju se skupljati podaci o broju doseljenih, kao i vođenje evidencije o državljanstvu dosljenih, a od 1908. godine počinje se voditi evidencija o narodnosti svakog useljenika. Od 1907. godine uvodi se i vođenje evidencije za sve one koji su se iselili iz SAD-a.³⁸

Nadalje, iste godine, kongres oformljuje komisiju kojoj je za cilj postavljen da detaljno proučava općenito pitanje imigracije u svrhu donošenja novih zakonskih rješenja. Nakon deset godina, 5. veljače 1917. izglasan je „Immigration Act“, a 19. svibnja 1921. postojeći je zakon dopunjen „Dillingham Act-om“. Novim se zakonima regulirao broj doseljenih na godišnjoj razini i to postotnoj osnovi. Konkretnije, broj

³⁶ V. Holjevac, 1967., str. 63.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

doseljenih ograničava se na 3% od ukupnog broja doseljenika iste narodnosti, a na temelju popisa stanovništva iz 1910. godine. Spomenutim zakonima od sada su postavljeni kriteriji kojima su morali udovoljavati svi oni koji željeli useljenje u SAD:

- strana osoba je došla kao redoviti putnik s pravilno viziranim putnim ispravama
- kvota zemlje njegova rođenja nije iscrpljena
- nije unaprijed bio unajmljen za rad u SAD-u (contract labor)
- nije nepismen
- tjelesno i psihički je u potpunosti zdrav
- ne postoji opasnost da bi dotični po dolasku u zemlju bio na teret državi³⁹

U daljnjim godinama uslijedile su i nadopune i izmjene postojećih zakona, kao i obično zbog sve većeg broja onih koji su se željeli doseliti u SAD. Prema jednoj od izmjena, 1928. godine, svi naturalizirani građani SAD izvan određene kvote za useljenje mogu dovesti i svoju djecu ako su neoženjena, tj. neudata i ako su mlađa od 21 godine. Useljenik koji nije još postao američki građanin mogao je također dovesti i svoju ženu, ukoliko su prethodno bili vjenčani.⁴⁰

Kao što je već bilo spomenuto u radu, međuratno razdoblje, a posebice ono 30-ih godina 20. stoljeća, bilo je razdoblje restriksijske politike prema useljavanju, a razlog je Velika gospodarska kriza koja je do temelja poljuljala SAD. Posebice na udaru restriksijske politike bili su stanovnici istočne i južne Europe, kao i Azije te Afrike, jer se smatralo kako su oni prirodno inferiorniji i da se neće moći nikada uklopiti u život u SAD-u.

³⁹ V. Holjevac, 1967., str. 63-64.

⁴⁰ Ibid, str. 64.

4.2. Hrvatske naseobine u SAD-u

Prema statistikama vlade SAD-a, najviše doseljenih Slavena, tj. Hrvata, od svih drugih država SAD-a, su odabirali Pennsylvaniju. Većina naših doseljenih ljudi pripadali su radničkoj klasi i obično su obavljali teške fizičke poslove. Najčešće su odlazili u rudnike ugljena u Pennsylvaniju, Zapadnu Virginiju, rudnike bakra i željeza u Clevelandu i Chicagu, zatim u tešku industriju u državu Michigan.⁴¹ Put prema uspjehu bio je težak. Smatra se da su radnici morali raditi otprilike godinu dana da otplate troškove puta koje za koje im je kompanija pozajmila novac. Hrvati su se u novoj sredini nastojali držati na okupu, zadržavajući svoje običaje i kulturu, što je dovelo do stvaranja brojnih hrvatskih društava, novina, časopisa, udruga i sl. Iako su Hrvati sveprisutni po cijelom SAD-u, ipak najveća koncentracija bazira se oko gradova: Pittsburgh (Pennsylvanija), Chicago (Illinois), Detroit (Michigan), Cleveland (Ohio), St. Louis (Missouri), Los Angeles (California), San Francisco (California) i dr.⁴²

Holjevac navodi također detaljan popis država, tj. gradova u kojima su Hrvati stvorili svoje naseobine:

Alabama: Jackson

Alaska: Anchorage, Juneau

Arizona: phoenix, Prescott, Somerton, Tucson

Arkansas: Hot Springs

California: Cupertino, Durham, Fontana, Fresno, Long Beach, Los Angeles, North Hollywood, oakland, Sacramento, San Francisco, San Jose, San Pedro, Sta. Clara, Sta.

Cruz, Watsonville

Colorado: Colorado Springs, Denver, Oak Creek, Trinidad

⁴¹ V. Holjevac, 1967., str. 65.

⁴² Ibid.

Florida: Hollywood, Jacksonville, Largo, Leisure City, Miami, Nokomis, Sarasota, St. Petersburg

Illinois: Argo, Arlington, Berwyn, Chicago, Des Plaines, Joliet, La Grange, Lyons, Melrose Park

Indiana: East Chicago, Gary, Hammond, Hobart, Indiana Harbour, South Bend, Whiting

Iowa: Centerville, Melcher

Kansas: Kansas City

Kentucky: Paducah

Louisiana: Buras, New Orleans, Empire, port Sulphur.

Maine: Camden

Massachusetts: Cambridge

Michigan: Allen Park, Battle Creek, Dearborn, Detroit, Ferndale, Hazel Park, Highland Park, Lake Orion, Lansing, Lawton, Livonia, Paw Paw, Pontiac, Rochester, Richmond, Warren

Minnesota: Buhl, Chisholm, Duluth, Evelett, Hibbing, Ironmont, Kelly Lake, South St. Paul, Virginia

Missouri: Florissant, St. Louis

Mississippi: Biloxi

Montana: Butte, Dillon, Great Falls, White Hall, Roundup

Nebraska: South Omaha

Nevada: Mc Gill, Reno

New Jersey: Bergenfield, Camden, Clifton, Emerson, Hoboken, Newark, Weehawken, West New York

New Mexico: Galup, Thoreau

New York: Bayside, Bronx, Brooklyn, Buffalo, Long Island City, New York.

Ohio: Akron, Campbell, Canton, Cleveland, Dayton, Euclid, Yorkville, Youngstown,
Lorain, Masury, Parma

Oregon: Hillsbro, Portland

Pennsylvania: Aliquippa, Ambridge, Betlehem, Donora, Etna, Farrell, Lucerne, Mc
Keesport, Philadelphia, Pittsburgh, Slovan

Texas: Aronsas Poss, Baytown, Freeport, San Antonio, San Juan

Utah: Middvale

Vermont: Manchester

Virginia: Alexnatria

Washington: Aberdeen, Bellingham, Cle Elum, Dockton, Elma, Everett, Montesano,
Roslyn, Seattle, Spokane, Tacoma, Washington

West Virginia: Benwood, Weiring

Wisconsin: Chudaly, Kenosha, Milwaukee, Sheboygen, West Allis⁴³

Iz ovog detaljnog popisa, vidljivo je da su Hrvati u većem broju bili prisutni u 35 država SAD-a, a najveći broj naseobina stvorili su u državama poput Californie, Floride, Illinois, Indiane, Michigana, Minnessote, New Jersey, New Yorka, Ohia, Pennsylvanije, Washingtona i dr. Još jednom naglašavam, ovo je popis država u kojemu su Hrvati bili okupljeni u većem broju, iako su zasigurno bili prisutni u svim državama SAD-a. Ako se bolje analizira ovaj popis, također je vidljivo prema pojedinim državama, kojim su se djelatnostima bavili, no o tome nešto više u sljedećem poglavlju.

⁴³ Popis preuzet od: V. Holjevac, 1967., str. 65-67.

4.3. California

Među nekom od najvažnijih američkih država koje su Hrvati odabrali za svoj novi dom sunčana je California. Smatra se da su prvi naši doseljenici već u 18. stoljeću došli na ove prostore; mahom stanovnici Dalmacije i Primorja.⁴⁴ Ti prvi doseljenici bili su avanturisti i pojedinci zaneseni pričom o zlatnoj groznici. Neki su stizali brodovima do New Yorka, a neki do New Orleansa. Dalje se kretalo vlakom preko Texasa, New Mexica i Arizone, pa do Califonije. Redoviti im je cilj bio doći do rudnika zlata u Nevadi, El Doradu, Amadoru i drugim mjestima potencijalno bogatim zlatom.⁴⁵ Dosta se njih kasnije vraćalo u San Francisco, gdje su otvarali svoje ugostiteljske radnje, kavane, restorane, saloone i sl. U jednom trenutku bilo je oko 1000 hrvatskih radnji u San Franciscu.⁴⁶ Ovo razdoblje karakteristično je za vrijeme između 1950. i 1960. godine. Tako se spominju dva Hrvata koja su bila poslovno jako uspješna; Vincent Milatović i Nikola Barović, oba rođena Dubrovčana. Prvi je 1859. godine imao prodavaonicu alkoholnih pića u San Franciscu, a 1863. godine otvorio je trgovinu povrćem i alkoholnim pićima u Virginia Citiyju. Godine 1868. posjedovao je veliki dućan u Renu. Potonji je 1850. godine došao u SAD i radio u rudnicima zlata u Nevadi, da bi 1852. godine otvorio također dućan mješovite robe u San Franciscu. Osim kao poslovnjak, bio je poznat i kao aktivan član hrvatskih društava u SAD-u.⁴⁷

Kako se već početkom druge polovice 19. stoljeća u San Franciscu okupio veći broj ljudi iz Hrvatske, dolazi do potrebe okupljanja i ujedinjavanja naših ljudi. Tako 17. studenog 1857. godine nastaje „Slavonic Illyric Mutual and Benevolent Society“, prvo

⁴⁴ I. Čizmić, 1982., str. 24.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 34.

dobrotvorno društvo kojeg su Hrvati osnovali u SAD-u.⁴⁸ Što se tiče gospodarskog rada, naši doseljenici pokazali su se i kao uspješni poljoprivrednici. U Californijskim dolinama Pajaro, St. Yoqin i Santa Clara bavili su se voćarstvom i povrtlarstvom. Također naš iseljenik Marko Rabasa, proslavio se kao trgovac jabukama, kada je započeo uzgajati jabuke sedamdesetih godina 19. stoljeća.⁴⁹ Osim spomenutim djelatnostima, Hrvati su se bavili podosta i ribarstvom. Hrvati su, može se reći bili među prvima koji su počeli s masovnijim izlovom plave ribe, kao što su srdela, skuša ili tuna. Bili su poznati po jakoj floti i proizvodnim kapacitetima, a najveću flotu imali su u San Pedru. U tom gradu otvorili su i ribolovno poduzeće „French Sardine Company, Incorporated“, čiji vlasnik je bio Martin Bogdanović, rodom s otoka Visa.⁵⁰ S vremenom kompanija je postala u razdoblju između dva rata najveća firma za preradu i pakiranje srdela i tuna u čitavom SAD-u! Brojke su impresivne. Vrijednost tvornice 1927. godine iznosila je vrtoglavih tadašnjih 350,000 dolara. Na godinu se pakiralo između 150 i 200 tisuća kutija srdele, u vrijednost od oko milijun dolara. Što se tiče tune, godišnje se pakiralo između 100 i 125 tisuća kutija, u vrijednosti od oko također milijun dolara. O koliko gospodarskoj snazi je bila riječ najbolje govore brojke o tvornicama i ribarskoj floti. U San Pedru između dva rata bilo je 13 tvornica za preradu ribe od kojih je čak 5 bilo u rukama naših doseljenika. Samo Bogdanovićeve tvornica obuhvaća više od polovice ukupne proizvodnje ribe. Što se tiče brodova, 1926. u Californiji su imali 52 velika i 160 manjih brodova, dok su primjerice u Oregonu imali 4 velika i oko 50 manjih brodova. Vrijednost je prelazile nekoliko milijuna dolara!⁵¹

⁴⁸ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 34.

⁴⁹ Ibid, str. 34-35.

⁵⁰ Ibid, str. 35.

⁵¹ Ibid.

Hrvati su veoma uspješni bili i u vinogradarstvu i proizvodnji vina. Petar Divizić, braća Dulčić, i obitelji Lukas, Lučić, Lušić i Zaninović bili su u posjedu velikih vinograda u okolini Delana, u Californiji. Petar Divizić je imao preko 6,000 jutara zemlje. Među voćarima, John Slavich je bio jako veliki proizvođač. Početkom 20. stoljeća počeo se baviti brodarstvom i vinogradarstvom u poznatoj tvrtki „Delmonte“. Također je 1929. godine u New Yorku imao vlastito marketinško poduzeće.⁵²

4.4. Louisiana

Vijesti o Hrvatima u ovoj američkoj državi sežu u dosta rano doba, odnosno u 17. stoljeće. Kanadski list „Le Conseil De La Vie Francaise D'Amerique“ spominje da se među francuskim Akadijcima u Louisiani nalazio Georges Mathieu Croatan, doseljenik hrvatskog porijekla, rođen 1685. godine.⁵³ Iz 18. stoljeća imamo vijesti u Jerolimu Juanu Matuliću koji se borio protiv Indijanaca na području Louisiane i Texasa, a u mirnodopskome razdoblju prodavao je konje i viski, zbog čega je uhićen od španjolskih vlasti za ilegalno trgovanje.⁵⁴ U nešto većem broju nalazimo Hrvate u New Orleansu, početkom 19. stoljeća. Prema već spomenutim rutama, dosta ljudi se brodovima iskrcavalo u luci New Orleansa, najčešće se radilo mahom o mornarima, koji bi se nastanili u obližnjim područjima, o čemu govore natpisi na grobovima i iskazi ondašnjih doseljenika.⁵⁵ Hrvati su u New Orleansu bili nositelji raznih privrednih djelatnosti, posebice ribarstva. Godine 1840. imali su u New Orleansu 25 kavana i saloona. Valerija Suvčić i Ivan Foretić imali su svoja brodogradilišta, prvi u New Orleansu, a potomji u Biloxiju. Zanimljivo je da su upravo Hrvati započeli sa uzgojem

⁵² I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 36.

⁵³ I. Čizmić, 1982., str. 51.

⁵⁴ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 40.

⁵⁵ Ibid.

kamenica, koje su danas među najpoznatijim u svijetu. Prvi Hrvat iz Duba na Pelješcu imao je 1860. godine uzgajalište, koje se smatra prvim u SAD-u. Naši ribari su vrlo važan ekonomski čimbenik u New Orleansu, jer i danas opskrbljuju Louisianu kamenicama. Vrijednost se procjenjuje na milijune dolara godišnje. U poljoprivedi također svjedočimo o velikom uspjehu naših ljudi, prvenstveno u undustriji naranči. Naranče s područja Louisiane smatraju se najbolje u čitavom SAD-u, a upravo su Hrvati zaslužni za to, jer su među prvima neobrađenu zemlju pretvorili u vrhunska uzgajališta naranči, koje svojom kvalitetom zauzimaju prvo mjesto na tržištu. Podaci govore da je u Lousiani 1860. godine živjelo oko 600 Hrvata, od čega u New Orleansu njih oko 200, u području Mississippija, njih oko 400, a neposredno prije Prvog svjetskog rata njih oko 1000 u cijeloj Lousiani. Godine 1874. Hrvati su osnovali i prvo potporno društvo „Slovinsko društvo od dobročinstva“, koje brojalo nekoliko stotina članova. Prvi predsjednik društva bio je John Radović.⁵⁶ I danas u Louisiani živi nekoliko tisuća dobrostojećih ljudi hrvatskog porijekla koji se bave raznim poslovima, od uzgoja voća i povrća, ribolova do držanja ugosteljskih radnji. I danas spomenuto potporno društvo čuva brojne dokumente na hrvatskome jeziku, i broji više od 300 članova.

4.5. Washington

Na područje ove države Hrvati stižu u drugoj polovici 19. stoljeća. Za ovo vrijeme karakteristična je zlatna groznica, koja je počevši u Californiji, zahvatila i sjevernije dijelove SAD-a, tako i državu Washington. Naši ljudi su u potrazi za zlatom stizali iz svih krajeva na ovo područje u nadi pronalaska boljeg života. U gradovima Seattleu, Everettu, Belinghamu, Anacortesu, Abardeenu i ostalim mjestima, Hrvati su se

⁵⁶ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 40-41.

bavili ribarstvom, s vremenom zauzevši važno mjesto u industriji lova i proizvodnje preradevina lososa. Inače, naši doseljenici bavili su se kao i obično najrazličitijim poslovima, od tvorničkog rada, uzgoja voća i povrća, ribarenja, do bavljenja ugostiteljstvom.⁵⁷ Prema adresaru Ivana Mladinea godine 1937. na području Washingtona Hrvati su živjeli u 18 naselja, što većih što manjih.⁵⁸ Neki od većih, nabrojani su u prethodnom poglavlju. Nakon Drugog svjetskog rata, naši doseljenici su u posjedu preko 300 ribarskih brodova, veličine od 30 do 125 tona. Među najpoznatije ribolovce ubraja se Nikola Bezmalinović, rodom iz Selca na otoku Braču. Posjedovao je na Aljasci nekoliko lovišta i brod-tvornicu konzervi. Što se tiče brodogradnje, valja spomenuti N. M. Keleza, rodom iz Župe dubrovačke, koji je gradio brodove za vladu SAD-a. Od ostalih brodograditelja spominju se braća Skansie u Gig Harbouru, John Breskovich, M. Petrich, N. Martinolich, koji su imali svoja brodogradilišta u Tacomi. Iseljenik iz Dalmacije Paul Martinis, bio je u Everettu predsjednik ribarskih poduzeća, a 1958. proglašen je kraljem lososa, a predsjednik SAD-a Dwight Eisenhower osobno mu je čestitao na tome. Još jedan naš doseljenik, Steve Sekul iz Biloxija, iste godine dobio je naslov kralja morskih račića. Jedna vrlo važna priča vezana je također uz ribarstvo, točnije izum u ribarstvu. Naime naš doseljenik Marijo Puratić, 1953. godine patentirao je „Power Block“, tzv. Puratićevo vitlo, o čemu su izvijestili gotovo svi američki listovi. Puratić je proglašen pronalazačem godine u SAD-u, prilikom čega mu je patentni ured SAD-a uručio posebnu povelju i priznanje. Naime, radi se o vitlu za izlačenje ribarskih mreža, koje uz tri puta manju posadu omogućuje trostruko veći ulov ribe. Zanimljivo je da se „Power Block“ nalazio na novčanicima od 5 kanadskih dolara, u razdoblju između 1969. i 1979. godine.⁵⁹

⁵⁷ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 42.

⁵⁸ I. Čizmić, 1982., str. 67.

⁵⁹ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 43.

4.6. Pennsylvania

Već je u uvodu poglavlja spomenuto kako je među prvim državama SAD-a u koje su stizali Hrvati bila Pennsylvania. Ova država poznata je i danas kao centar teške industrije, električne industrije, industrije nafte, željeza, aluminijske i ostale lake te teške industrije. Naši doseljenici osnivali su svoje naseobine po čitavoj državi, a posebice u Pittsburghu i njegovoj okolini. Prve vijesti o dolasku Hrvata u Pittsburgh datiraju se u 1866. godinu.⁶⁰ Naime, austrijski konzul Max Schamberg, osnovao je poslovnicu, koja je bila dijelom putnička agencija, a dijelom banka. Toj poslovnici dao je ime „Hrvatska banka“.⁶¹ Upravo su u Pittsburghu Hrvati osnovali svoja najvažnija potporna društva i slične organizacije, a najpoznatija i najvažnija koja egzistira i danas je Hrvatska bratska zajednica. Upravo zbog toga, Hrvati su se sve više vremenom okupljali na ovom području, odabravši tako Pittsburgh kao središte brojnih kulturnih, prosvjetnih i humanitarnih udruga. Hrvatska je zajednica u jako velikom broju zastupljena i danas te broji više od 200,000 naših doseljenika, što čini Pittsburgh grad s najviše Hrvata u SAD-u.⁶² U Pennsylvaniji velik broj Hrvata i danas radi u rudarskoj industriji, ali prisutni su i u prosvjeti, sindikatima, sveučilištima i poduzetničkom svijetu. Franjevac Dobroslav Božić prvi je hrvatski svećenik u SAD-u, a upravo je on osnovao prvu hrvatsku crkvu u SAD-u, sv. Nikole, u Pittsburghu, koja je posvećena 1.9.1901. godine za vrijeme don Boslijka Bekavca. Godine 1915. uređeno je groblje crkve za vrijeme svećenika Dujčića, a 1931. godine, crkva otvara i svoju vlastitu školu pod vodstvom opata Dobroslava Sorića. Također, crkva sv. Nikole u Bennetu, posvećena je 1900. godine u kojoj je župnik bio Franjo Glojnarčić. Crkva je izgorjela u požaru 1921. godine, a obnovljena je 1931. godine za vrijeme velečasnog Alberta Žugara, koji župu preuzeo

⁶⁰ I. Čizmić, 1982., str. 76.

⁶¹ Ibid, str. 77.

⁶² I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 44.

iste godine. Crkva je poznata i po tome što se u njoj čuvaju slike Maksimilijana Vanke, koje su proglašene nacionalnim spomenikom umjetnosti. Crkva je već duže godina pod upravom franjevac trećeg reda. Pittsburška biskupija odlučila je 1994. godine da se dvije župe sv. Nikole spoje u jednu, zbog, kako navode, premalog broja župljana za dvije crkve. Od ostalih župa valja spomenuti župu sv. Marije, sv. Roka, sv. Srca Isusova, sv. Antuna i dr. Čini se da je naše iseljeno življe u Pennsylvaniji, jako držalo do katoličke vjere. Svjedoče tome brojne župe, koje su naši doseljenici podizali sa svojim svećenicima. Koliko je to važno potvrđuje i činjenica da su naši doseljenici izdvajali jako velika novčana sredstva za gradnju crkava, njihovih domova, škola i sličnih objekata. Primjerice, 1950. godine, naši radnici u čeličani u Ambridgeu sagradili su novu crkvu i župni dom, za što je izdvojeno više od 150,000 dolara. Upravo kroz crkve, domove, škole, očuvala se hrvatska tradicija i nacionalni osjećaj, pa tako i danas u njima djeluju brojna pjevačka i kulturna društva.⁶³

4.7. Ohio

Kao i u prethodno spomenutim gradovima i državama, Hrvati su u velikom broju zastupljeni i danas u mnogim mjestima države Ohio, no ipak najviše njih smješteno je u glavnome gradu, Clevelandu. Hrvati u Ohio dolaze još 1887. godine. Kao i drugdje, nalazili su poslove u rudnicima, tvornicama, željeznici, ali i u trgovini i uslužnim djelatnostima.⁶⁴ Početkom 20. stoljeća broj Hrvata popeo se na oko 6,000. Najviše naših ljudi zapošljavalo se u tvornicama *The American Steel and Wire Company*, *The Van Dorn Iron Works*, *The Otis Steel Company* i dr.⁶⁵ U tome vremenu Hrvati počinju

⁶³ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 45-46.

⁶⁴ Ibid, str. 49.

⁶⁵ Ibid, str. 49.

osnivati svoje naseobine van Clevelanda, na području Nottinghama i Collinwooda. Već pred Prvi svjetski rat, u Ohio je živjelo oko 10,000 naših doseljenika, a između dva rata taj broj popeo se na preko dvadeset tisuća.⁶⁶ Danas postoji više od pedeset organizacija što su ih osnovali naši doseljenici, a na području cijelog Ohia živi oko preko 70,000 ljudi našega hrvatskog porijekla.⁶⁷ U Clevelandu prva društvena organizacija, sv. Nikole, bila je odjeljak Narodne hrvatske zajednice, osnovane 1898. godine.⁶⁸ U Youngstownu, također, je neko vrijeme bio aktivan „Hrvatski prosvjetni klub - Strossmayer“. Godine 1930. osnovan je „American Croatian Citizen Club“, s preko 300 članova. Klub je imao za cilj pomoći našim doseljenicima da se što lakše snađu u novoj sredini.⁶⁹

Prva hrvatska župa osnovana na teritoriju Ohia, podignuta je u Clevelandu 1902. godine. Prvi župnik bio je Milan Sutlić. Osim rimokatoličke crkve, naši iseljenici s područja Žumberka osnovali su i grkokatoličku župu sv. Nikole u Clevelandu.⁷⁰

Uz djelovanje naših organizacija, uvijek se veže jedno ime – don Niko Gršković. Gršković stiže u Cleveland 1904. godine i odmah počinje raditi na osnivanju crkvenih i prosvjetiteljskih institucija. Godine 1907. na zemljištu uz postojeću crkvu podignuta je škola u kojoj su radile i naše učiteljice. Gršković se zadržao u toj župi sve do 1917. godine kada odlazi u New York. Prije dolaska u SAD, Gršković, inače rodom iz Vrbnika na Krku, završio je bogosloviju u Senju, a potom je služio u nekoliko mjesta senjske biskupije. Već u mladim danima bio je sklon ideologiji pravaša, osobno je bio u kontaktima sa Antom Starčevićem, a jedno vrijeme čak uređivao pravaški list „Hrvat“. Nakon sukoba u Stranci prava, a i zbog vlastitih sukoba sa crkvenim vlastima, emigrirao

⁶⁶ I. Čizmić, 1982., str. 83.

⁶⁷ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 49.

⁶⁸ I. Čizmić, 1982., str. 84

⁶⁹ Ibid, str. 89.

⁷⁰ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 50.

je u SAD 1904. godine, točnije u Chicago, a potom u Cleveland. Odmah po dolasku, prihvatio se aktivnog rada u našim organizacijama, tako 1901. godine pristupa Narodnoj hrvatskoj zajednici i počima uređivati i voditi list „Hrvatska sloboda“.⁷¹ U razdoblju Prvog svjetskog rata, bio je pobornik jugoslavenskog ujedinjenja. Od ostalih hrvatskih naseobina, redom to su Akron, Loraine, Youngstown, Struthers, Canton, Dayton, Yorkville, Brewster, Warren, McDonald, Toledo, Columbus i dr. Osim brojnih organizacija koje djeluju u spomenutim gradovima i mjestima, u Clevelandu postoje i dvije hrvatske župe, škola, dva narodna doma i druge ustanove.⁷²

4.8. Illinois

Iako područje Chicaga, tj. Illinois, spada u one najbrojnije naseljene našim doseljenicima, proces naseljavanja u ove krajeve započeo je ipak nešto kasnije nego u ostalim gradovima SAD-a. Prvi podaci koje sa sigurnošću možemo potvrditi sežu pred sam kraj 19. stoljeća. Nešto ranija usmena predaja i iskazi našeg radnika Jurja Mameka, rodom iz Karlovca govore da je sedamdesetih godina 19. stoljeća bilo tek nekoliko naših ljudi u Chicagu, ali da su živjeli *...svaki za sebe... i ...da su osamljeni i umrli...*⁷³ Dakle, prvi doseljenici s područja sjeverne Hrvatske, bili su mahom iz Karlovca, Jaske, Samobora i drugih manjih mjesta. O nešto kasnijem razdoblju, dakle osamdesetim godinama 19. stoljeća, podatke iznosi Vjekoslav Meler u svom djelu „Hrvati u Americi – hrvatske kolonije u Chicagu“.⁷⁴ Prema tome, već osamdesetih godina, bilo je na području Chicaga nekoliko stotina naših doseljenika, većinom rodom iz Hrvatskog primorja, koji su radili na željeznici i gradnji kanala. Chicago je u vrlo kratkom

⁷¹ I. Čizmić, 1982., str. 85-87.

⁷² I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 49.

⁷³ I. Čizmić, 1982., str.101.

⁷⁴ Ibid.

razdoblju, od malenog pustog mjesta, postao jedno od važnijih industrijskih središta SAD-a. U tom razvoju, Hrvati su odigrali važnu ulogu kao radnici rastućih industrija energije, rudarstva, strojeva, i dr. Neke od velikih kompanija u kojima su radili Hrvati jesu, Crane Company, tvornica materijala za vodu, Western Electric Company, tvornica električnih roba, Illinois Steel Company, International Harvester Company, McCormick, sve redom tvornice željeza i tvornice radnih strojeva.⁷⁵ Naši ljudi osnovali su i jedno od prvih hrvatskih potpornih društava u SAD-u – Strossmayer. Društvo je osnovano 29. siječnja 1892. godine od strane Janka Kovačevića i Nikole Polića. O ovom događaju izvijestio je i neodvišnjački list *Obzor* iz Zagreba. Iznosi kako je malo društvo Strossmayer postalo veliko hrvatsko društvo, te kako je vlada države Illinois potvrdila društvo Strossmayer kao „Strossmayer Lodge Nro. 1 United Croatia Benevolent Society“. Nadalje, iznosi se podatak da je 2. veljače društvo ustrojeno sa svojih 90 članova, te da na području Chicaga tada već živi oko 500 Hrvata. Iste godine, počinju izlaziti i hrvatske novine *Hrvatska zora*, koju uređuje Janković a zatim i *Chicago* s urednikom Polićem.⁷⁶ U ovo vrijeme izlazio je i još jedan hrvatski list „Hrvatska zastava“, kojeg je uređivao Ante Biankini, brat Jurja i Petra Biankinia. Ovaj liječnik rodom iz Starog Grada na otoku Hvaru, jedan je od onih, koji je ostao zapamćen kao jedna od važnijih ličnosti našeg iseljništva. Biankini se u Chicago doselio 1898. godine. Ubrzo dolazi u kontakt sa poznatim amričkim kirurgom Johnom Murphyjem, s kojim je radio zajedno sve do 1916. godine u bolnici sestara milosrdnica „Mercy Hospital“. Od 1904. – 1906. radio je i kao kirurug u bolnici „Columbus“, koju je utemeljio zajedno sa Murphyjem. Godine 1909. postaje docentom kirurgije - „Assistant of Chemical Surgery“ na sveučilištu Northwestern. Biankini je ostavio velikog pisanog traga na polju medicine, objavio je brojne znanstvene radove i knjige: „O

⁷⁵ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 54.

⁷⁶ I. Čizmić, 1982., str. 101.

appendicitidi“, „O Murphyjevom pucetu“, „Slučaj teške ozljede moždana s trepanacijom“ i dr. Bavio se i društvenim pitanjima, pa objavljuje „Amerikanski način uzgoja i školstva“, „Zločin i pijanstvo kod naših iseljenika“, „Upoznajte samoga sebe“ – djelo koje je posvetio bratu Jurju, poznatom političaru i novinaru koji je djelovao u Dalmaciji.⁷⁷ Od ostalih društava koja su djelovala u Chicagu valja spomenuti pjevačko društvo „Zora“, osnovano 1902. godine, kao i „Jadran“ te „Velebit, koja su odigrala bitnu ulogu u buđenju nacionalne svijesti naših doseljenika u budućem razdoblju.⁷⁸ Ako je Pittsburgh bio središte hrvatskog fraternalizma, onda je Chicago bio i ostao središte kulturnih i političkih aktivnosti naših ljudi u SAD-u. Osim te činjenice, Chicago je i bio grad s najviše hrvatskih župa, njih čak pet. Prva od njih, sagrađena je 1903. godine, župa „Uzdignuća Djevice Marije“. Kao i u Clevelandu, onovana je grkokatolička župa sv. Petra i Pavla, 1905. godine. Nadalje, 1912. godine podiže se župa sv. Jeronima, uz koju se osniva i škola koju je pohađalo više od 350 djece. 1913. godine podiže se crkva s. Srca Isusova, koja je također imala školu s više od 200 učenika. Posljednja župa osnovana je 1914. godine, Svetog Trojstva, od strane svećenika Josipa Sorića, koju su kasnije vodili dominikanci.⁷⁹

4.9. Michigan

Ova savezna država srednjeg zapada SAD-a, središte je također brojnih industrija, i kao takva privlačila je naše doseljenike u pronalasku prijeko potrebnih poslova. Već sredinom 19. stoljeća, područje grada Detroita, postaje važnim centrom teških industrija bakra i željeza. Godine 1860. počinje s radom velika talionica željeza

⁷⁷ I. Čizmić, 1982., str. 103.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 55.

„Eureka Iron and Steel Work“, a paralelno se u Detroitu razvijaju industrije vagona, kola, strojeva, pokućstva, električne robe i dr. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Detroitu se otvara tvornica automobila „American Car and Foundry“, pa tako Detroit postaje i sjedište automobilske industrije, s kojom se popratno razvijaju i ostale industrijske grane, poput industrije traktora, kamiona, proizvodnje guma, plastike i dr.

⁸⁰ Iako se pouzdano ne zna kada su Hrvati počeli dolaziti na ovo područje, ponajprije zbog manjkave i nepotpune evidencije ondašnjih vlasti, ipak se spominju „Austrijanci s Balkana“⁸¹ koji su zbog boljih plaća i uvjeta rada došli raditi u tvornicu automobila, pa se može zaključiti kako su među njima zasigurno bili i Hrvati. Predio Detroitu u kojem su se u prvom periodu naseljavali naši ljudi, zove se Russell. U tim počecima, Hrvati su obično živjeli u zajednici s još svojih zemljaka, često unajmljujući stare trošne kućice gdje bi ponajviše zbog troškova živjeli zajedno. Pretežno se radilo o našim ljudima sa sjevera Hrvatske, Petrinje, Ogulina i njihove okolice. Sredinom drugog desetljeća 20. stoljeća u Detroitu je živjelo više od 15,000 doseljenih Hrvata. Jedno je drugo uvjetovalo; kako je rasla i razvijala se industrija, tako je rastao i broj potrebnih radnika, a samim time zajednica Hrvata se brzo povećavala.⁸² Godine 1907. je osnovan odjeljak „Narodne hrvatske zajednice – Zvijezda“.⁸³ Zbog sve veće društvene potrebe, osnovan je i otvoren Hrvatski narodni dom, 1913. godine. Godine 1912. osnovano je društvo „Zora“, odjeljak „Hrvatske bratske zajednice“ iz Illinois, a 1913. godine odjeljak „Abraham Lincoln“.⁸⁴ Tijekom godina velike ekonomske krize, između razdoblja dva svjetska rata, mnogi su Hrvati ostali bez posla, a kriza je teško pogodila i industriju Detroitu. Za vrijeme poboljšanja prilika, za vrijeme predsjednika Roosewelta, rad

⁸⁰ I. Čizmić, 1982., str. 89-90.

⁸¹ Ibid, str. 90.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid, str. 91.

⁸⁴ Ibid, str. 92.

zajednica i potpornih društava imao je ključnu ulogu. Velik broj članstva povezao se u zajednicu sindikata, boreći se tako za svoja radnička prava, a u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, društva su prikupljala materijalnu i financijsku pomoć za ratom opustošena područja Hrvatske. Zajednica je davala i potporu narodnooslobodilačkoj borbi savezničkih snaga na teritoriju Hrvatske, tj. Jugoslavije.

Od svojih radničkih početaka u najtežim zanimanjima i poslovima naši doseljenici s vremenom su se „penjali“ na ekonomskoj ljestvici, tako svjedočimo brojnim primjerima uspješnih poslovnih ljudi u raznim djelatnostima. Neki su imali radnje poput „Northeastern Tool and Die Corp“ u vlasništvu Ivana Dražića, iseljenika iz Dalmacije, zatim „Supreme Tool and Gear“, Williama Bubana, ili pak kompanija „Vlašić Foods Co“, koja je dobavljala za trgovine na malo, konzervirane proizvode i mlijeko, u vlasništvu Josipa Vlašića. Iz nešto kasnijeg razdoblja, 1967. godine, hrvatski iseljenik iz Tomislavgrada, osnovao je „Letica Corporation“, Danas je njegovo poslovno carstvo u posjedu nekoliko tvornica i jedan je od najvećih proizvođača biorazgradivih plastičnih posuda u SAD-u.⁸⁵

Od vjerskih institucija, na području države Michigan, osnovano je i nekoliko župa. Među prvima ona sv. Ivana u Calumetu, osnovana je 1901. godine, a izgorjela je u požaru 1924. godine. Nakon toga osnovana je crkva u Ahmeeku, 1926. godine. Godine 1923. podignuta je crkva u Detroitu na čelu s velečasnim Oskarom Susterom. Župa je prenesna u Troy 1996. godine. Franjevci spomenute godine u Troyu podižu crkvu sv. Lutecije.⁸⁶

⁸⁵ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 56.

⁸⁶ Ibid, str. 57.

4.10. Kansas City

Područje Kansasa poznato je kao pretežito poljoprivredna regija i jedna je od „žitnica“ SAD-a. Hrvati na područje Kansasa stižu poprilično rano, negdje oko 1888. godine. Neki od prvih naših doseljenika u Kansas Cityu su: Ivan Jarnević, Josip Grišnik, Jure Novak, Janko Car, braća Skorija, Ivan Crnić, Marko Lorković i drugi.⁸⁷ Tijekom vremena, broj doseljenika se povećavao, pa je tako niknulo naselje Patch, u kojem su bili smješteni brojni doseljenici, kako iz naših tako i iz ostalih krajeva svijeta. Naselje je slovalo kao siromašno predgrađe u kojemu su doseljenici gradili jeftine kućice, često i bez sanitarnog čvora, što je dovelo i do brojnih zdravstvenih problema i zaraza.⁸⁸ U poplavama iz 1903. godine cijelo naselje je u potpunosti stradalo. Poslije tog događaja, Hrvati sele i osnivaju svoju naseobinu u predjelu zvanom „Wajandotte“, što će kasnije postati poznato pod nazivom „Croatian hill“. 1900. godine u Kansas Cityu je živjelo 314 Hrvata, 1906. godine njih 1365, a do današnjih dana broj je rastao i dosegnuo broj od preko više od 26,000. Najveći broj naših ljudi radio je u klaonicama i na farmama.⁸⁹ Kao što smo vidjeli na primjeru drugih država, shodno rastu broja doseljenika, rasla je i potreba za povezivanjem. Godine 1892. osniva se tako potporno društvo „sv. Josipa“.⁹⁰ U sklopu ovog društva gradi se 1900. godine crkva sv. Ivana Krstitelja sa svojim svećenikom Martinom Krmpotićem, potom 1905. godine vlastita škola, a 1919. godine i sirotiše. S vremenom naši doseljenici počinju se baviti i trgovinom i uslužnim djelatnostima, pa tako sredinom 20. stoljeća svoje radnje imaju Janko Sopčić – „grocery-meat market“, „barber-shop“ – Joe Samsky, „grocery market“

⁸⁷ I. Čizmić, 1982., str. 107.

⁸⁸ Ibid, str. 107.

⁸⁹ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 51.

⁹⁰ I. Čizmić, 1982., str. 108.

M. Gorupa i dr. Prema kraju stoljeća, djeluje u Kansas Cityu djeluje nekoliko odsjeka Hrvatske bratske zajednice, kao i Hrvatske katoličke zajednice.⁹¹

4.11. Missouri

Sredinom 19. stoljeća, dakle jako rano, počinju naši prvi iseljenici stizati do St. Louisa, središta države Missouri. Smatra se da su stizali preko luke New Orleansa, pa dalje uz Mississippi u St. Louis. Prva imena naših doseljenika koja se spominju su Josip Poljanić, braća Anto i Stjepan Srđanović, M. Visković i drugi.⁹² Ipak, nešto veći broj Hrvata počinje pristizati 1880. godine u St. Louis. I na ovom području naši ljudi bavili su se u počecima najtežim poslovima u tvornicama, gradilištima i drugim teškim fizičkim poslovima. 30-ih godina 20. stoljeća, nalazimo Hrvate već kao vlasnike tvornica i drugih poduzeća. Vinko Budrović imao je poduzeće za osiguranje i promet nekretninama, Juraj Ivčić imao je tvornicu cigara, Ivan Sikoćan knjižaru, a Ivan Lončarić građevinsko poduzeće. Među navažnije djelatnosti kojima su se Hrvati bavili ubrajamo građevinu, tj. zidarstvo. Mnogo je naših ljudi radilo u zidarskim radovima u željeznici, pa i u gradnji željezničkog kolodvora „Union Station“, čime St. Louis postaje vaćnim željeznićkim središtem.⁹³ Godine 1889. osnovano je prvo hrvatsko društvo „Sv. Ćirila i Metoda“, a 1897. godine i hrvatsko radnićko potporno društvo sv. Nikola, koje je djelovalo kao odjeljak Narodne hrvatske zajednice. Prvi predsjednik društva bio je Juraj Zorićić. Društvo je bilo jako aktivno i sudjelovalo je u gradnji brojnih prosvjetnih i kulturnih objekata, a 1902. godine podignuta je crkva sv. Josipa. U sklopu te crkve, 1907. godina sagrađena je hrvatska škola. St. Louis bio je i ostao do danas domom

⁹¹ I. Ćizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 52.

⁹² I. Ćizmić, 1982., str. 110.

⁹³ I. Ćizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 53

raznih kulturnih, prosvjetnih i dobrotvornih društava. Godine 1907. osnovan je „Hrvatski prosvjetni klub – Zrinski-Frankopan“, s nizom dvorana za kulturna i društvena događanja.⁹⁴ Prva sokolska organizacija osnovana je 1910. godine pod nazivom „Dalmatinski sokol“, koja kasnije mijenja ime u „Hrvatski sokol“. Tih godina osnovana su i brojna druga kulturna i pjevačka društva poput „Slavuja“, „Slobode“, zatim potpuno društvo „Hrvatska pomoćnica – Balkan“ i druga. Godine 1908. počinje izlaziti i list *Sokol*, koji kasnije mijenja ime u *Hrvatski narod*, da bi se 1916. godine udružio s listom *Hrvatska zastava* iz Chicaga. U St. Louisu je osnovan i Pomladak, gnijezdo Hrvatske bratske zajednice, a sama zajednica s vremenom je brojala preko 500 svojih članova.⁹⁵

4.12. Ostale države SAD-a

Spomenute države koje smo nešto detaljnije obradili svakako nisu jedine u kojima su Hrvati osnovali svoje naseobine. Njih sam odabrao jer su usitinu značnije za prve korake naših iseljenika u SAD-u, ali i jer su upravo u njima nastale brojne društvene zajednice i organizacije koje su udarile temelje daljnjem životu i radu potomaka naših doseljenika. Kao što smo spomenuli, jedan od prvih gradova u koje su pristigli Hrvati bio je New York. Iako je dosta ljudi ostajalo u New Yorku, velik broj njih kretao je dalje po cijelom kontinentu. Do Drugog svjetskog rata u New Yorku je živjelo oko 12,000 Hrvata, među kojima i poznati slikari i umjetnici. U gradu su vremenom osnovana brojna potporna društva i župe, a danas u gradu živi zajednica od oko 35,000 Hrvata.⁹⁶ Oko tri tisuće Hrvata živi u državi Connecticut, oko tisuću i pol u Vermontu, a njih nekoliko stotina u New Hampshireu. U New Jerseyju živi njih preko

⁹⁴ I. Čizmić, 1982., str. 111.

⁹⁵ Ibid, str. 112.

⁹⁶ Ibid., str. 116.

18,000, a najstarije naselje koje su naselili Hrvati u toj državi je na rijeci Hudson – Hoboken. Od ostalih naselja u Jerseyju izdvajam Newark, Camden, Eliaizabeth, Weehawken i dr. U Baltimoreu, državi Maryland živi oko 4,000 Hrvata. U Zapadnoj Virginiji živi oko 20,000 Hrvata, gdje su pretežno dolazili raditi u rudnicima. Oko 1,000 Hrvata živi u Sjevernoj i Južnoj Karolini. Na Floridi nalazimo njih oko 3,000. Veći broj hrvatskih naseobina nalazimo u državi Minnesoti, gdje su Hrvati dolazili također na rad u rudarska naselja, koje zajedno broje više od 20,000 Hrvata. Poznati poduzetnik iz Minnesote je i Boris Mikšić, koji je sudjelovao u utrci za predsjednika Hrvatske 2005. i 2009. godine. U državi Iowi, živi oko 10,000 Hrvata. Većina naseobina smještena je u Waterloou, a pretežito se bavi poljoprivredom. U ovoj državi naši doseljenici imali su i vlastiti rudnik ugljena „Croatian Coal Co.“ U Wisconsinu živi više od 30,000 Hrvata, a njih najviše u gradovima Milwaukee i West Allis. Župu sv. Srca Isusova u Milwaukeeju utemeljio je velečasni Placid Belavić 1917. godine. U državi Indiani živi oko 30,000 Hrvata, gdje su pretežito odlazili raditi u tvornice čelika grada Garya. U ovom gradu središte je Hrvatske katoličke zajednice. U državama Georgiji, Tennesseeju i Oklahomi živi nešto više od 2,000 Hrvata, gdje su pretežito radili u industriji olova. U Alabami živi oko 2,500 Hrvata. Danas se u ovoj državi pretežito bave trgovinom. U Arkansasu živi oko 3,000 Hrvata i njihovim potomaka, gdje su obično odlazili raditi na farme i u rudnike. U New Mexicu živi oko 3,000 Hrvata. U prošlosti rudari, danas pretežito mali poduzetnici. U državi Texas, prvi doseljenici s naših prostora bili su Dubrovčani i Kotorani. Pretežito su se bavili poslovima u ugostiteljstvu, a s vremenom su neki od njih otvorili i vlastite restorane. Antun Lucić prvi je otkrio veliki izvor nafte na svijetu, u Texasu. U državi Utah živi danas oko 7,000 Hrvata, a u Montani njih preko 25,000. U Arizoni živi preko 5,000 Hrvata. U Sjevernoj i Južnoj Dakoti njih oko 6,000, u Wyomingu oko 4,000. Njih oko 12,000 živi u državi Nebraski, a većina njih radi u

mesnoj industriji. U Coloradu živi njih oko 15,000, a obično su stizali u potrazi za poslovima u rudnicima. Glavne naseobine su u Denveru i Pueblu. U Oregonu živi oko 25,000 Hrvata. Pretežno rade u čeličanama, industriji olova, ili na farmama. Mnoge ribarske flote iz ovih područja odlaze prema Aljasci, u kojoj također ima oko 2,000 Hrvata, uglavnom rodom iz Like i Hercegovine.⁹⁷

⁹⁷ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 59-63.

5. Zajednice i društva Hrvata u SAD-u

Iako postoje brojna politička, humanitarna, prosvjetna i dr. društva hrvatske zajednice u SAD-u detaljnije ćemo se pozabaviti onim najznačajnijima. Neka od humanitarnih i društvenih poput Hrvatske bratske zajednice ili Organizacije hrvatskog sokola odigrali su ključnu ulogu u razvijanju zajednica naših iseljenika.

5.1. Hrvatska bratska zajednica

Već ranije sam spomenuo kako su Hrvati u novoj sredini baštinili i dalje svoje običaje, kulturu i težnju za okupljanjem i čuvanjem svoje pripadnosti. Kroz ovakvu zajednicu, Hrvati su nastojali njegovati i očuvati svoja kulturna dobra, podupirući istovremeno borbu u svojoj staroj domovini, gdje su Hrvati imali itekakvih problema sa očuvanjem vlastitog identiteta unutar zajednice naroda Austro-Ugarske. Potaknuti sviješću o potrebi zajedničkog udruženja u novoj domovini 1894. godine u današnjem Pittsburghu, formirana je Hrvatska zajednica, točnije 2. rujna 1894. godine. Glavni inicijator ideje o osnivanju ovakvog tipa zajednice je Zdravko Mužina, predsjednik Hrvatskog radničkog potpornog društva „Starčević“.⁹⁸ On je to napravio uz pomoć još šest predsjednika drugih potpornih društava u gradiću Alleghenyu (danas dio Pittsburgha). Redom, iz svakog pojedinog društva, to je izgledalo ovako:⁹⁹

- Starčević: Zdravko Mužina, Petar Pavlinac, Franjo Šepić
- Franjo Josip: Ivan Ljubić
- Sv. Juraj: Josip Zegudović, Ignac Jernević
- Sv. Ćiril i Metod: Josip Šubašić, Patar Barbarić, Josip Buneta
- Sv. Rok: Božo Gojsović
- Sv. Nikola: Anton Nemanić, Nikola Bukovac

⁹⁸ V. Holjevac, 1967., str. 94.

⁹⁹ Ibid.

Za predsjednika organizacije je izabran Ivan Ljubić, za potpredsjednika Josip Šubašić, za tajnika Franjo Šepić, a za blagajnika Josip Buneta. a organizacija je brojala 600 članova. Godine 1895., na godišnjicu osnutka, počinje izlaziti i glasilo zajednice, list *Danica*, koji je uz *Zajedničar*, koji počinje izlaziti 1904. godine, glavni list stranke. Godine 1897. ime organizacije je promijenjeno iz „Hrvatska zajednica“ u „Narodna hrvatska zajednica“, koje ostaje važeće do 1926. godine.¹⁰⁰

Zajednica je bila poprilično aktivna u radu, pa su se svake godine održavale konvencije na kojima se raspravljalo o postignutom radu, prilikom kojih se odlučivalo o budućim planovima u radu zajednice. Na konvenciji u Wheelingu, 1900. godine, za predsjednika je izabran Petar Pavlinac, a na njoj se odlučivalo o tome da se predsjedniku SAD-a uputi meomorandum kojim se izražava protest protiv nezakonitih postupaka i progonstava doseljenika hrvatske narodnosti u SAD-u.¹⁰¹ Željelo se zaštititi i izjednačiti prava hrvatskih doseljenika sa pravima ostalih doseljenika.

Zajednica je imala i jaku humanitarnu ulogu, pa je na konvenciji iz 1902. godine, osnovana „Narodna zaklada“, za pomoć oslobodilačkoj borbi Hrvata u svojoj domovini, za pomaganje hrvatskih škola i na tlu Hrvatske i u SAD-a i ostalo.¹⁰² Nije postojala obveza kojom su članovi morali izdvajati svoja sredstva za uplate, no svakog mjeseca članovi bi dobrovoljno uplaćivali sredstva prema svojim mogućnostima u Zakladu.

Zanimljiva je priča iz 1904. godine, s konvencije u St. Louisu. Naime, iz Hrvatske je upućen proglas kojim se tražilo Zajednicu za financijsku pomoć za stradale u buni protiv Bana Khuena Hedervarija. Nema točnih podataka koliko se novca prikupilo dobrovoljnim prilozima, no zanimljiv je drugi podatak. Iz blagajne Narodne

¹⁰⁰ V. Holjevac, 1967., str. 94.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid, str. 96.

hrvatske zajednice, koja je tada imala 48,541 dolar, izdvojeno je čak oko 12 % od tog novca, što je iznosilo oko 5,900 dolara, i poslano zajedno s ostalim priložima u Hrvatsku.¹⁰³ Ova činjenica samo je jedna od mnogih koja potvrđuje koliko je izražajna bila solidarnost iseljenih Hrvata sa svojom braćom u domovini. Tijekom idućih godišnjih konvencija, nastavljala se solidarnost i još gorljivija borba za boljitak prilika u bivšoj domovini. Tako je na konvenciji iz 1912. godine usvojena sljedeća rezolucija: *Jedanaesta konvencija Narodne hrvatske zajednice zasjedajući u Cansas City, mjeseca rujna 1912. godine, osuđuje jednoglasno i najoštrije neustavno stanje u Hrvatskoj okrivljujući za to nasilje u prvom redu samu bečku i peštansku vladu, a onda domaće izrode, koji toj tiranskoj vladi služe. Pozivlje najodlučnije sve oporbene stranke u Hrvatskoj, da se slože u borbi protiv tome sistemu, koji nam siše životne sile naroda. U toj slozi nazire konvencija jedini uvjet, pod kojim će američki Hrvati najizdašnije podupirati oporbene stranke.*¹⁰⁴ Ova je rezolucija poslana svim oporbenim strankama u Hrvatskoj, redakcijama hrvatskih iseljeničkih novina u SAD-u, kao i nekim službenim američkim listovima.

Zanimljiv je i stav Zajednice prema Hrvatsko-srpskim odnosima; naime Zajednica podupire zapravo dobre odnose i suradnju Hrvata i Srba unatoč negativnim iskustvima Hrvata kasnije, u zajednici sa Srbima. Holjevac iznosi još jedan zanimljiv odlomak iz *Kratkog pregleda povijesti Hrvatske bratske zajednice, 1894.-1949.*, koji govori o stajalištu Narodne hrvatske zajednice i njenom pogledu na odnose dvaju naroda: *Narodna hrvatska zajednica zauzela je stanovište u prilog sloge Hrvata i Srba još 1912. godine, kada su Srbi imali svoju nezavisnu državu i kada su Hrvati bili podjarmljeni po austrougarskoj monarhiji zajedno sa u Hrvatskoj nastanjenim Srbima. Ovo je bilo i ostaje stanovište najprije Narodne hrvatske zajednice, a zatim Hrvatske*

¹⁰³ V. Holjevac, 1967., str. 96.

¹⁰⁴ Ibid, str. 97.

*bratske zajednice i sveg demokratskog, sloboljubećeg hrvatskog naroda. Ovo je bilo stanovište naše zajednice čak i onda, kad su naši narodni i radnički vođe bili proganjani, zatvarani i mučeni pa čak i ubijani i u tzv. Narodnoj skupštini. Za zločine srpskih bogataša i veleposjednika mi nismo nikad krivili srpski narod, nego samo one, koji su te zločine počinjali ne samo nad hrvatskim, nego nad bratskim sprskim radnim i seljačkim narodom.*¹⁰⁵

Osim kulturnog, Zajednica je dosta pažnje posvećivala i materijanom pomaganju, ponajprije siromašnih i siročadi svojih članova kako u SAD-u, tako i u Hrvatskoj. Brojni su primjeri pomoći Zajednice onima napotrebijima. U prilikama poslije Prvog svjetskog rata, prikupljeno je oko 78,000 dolara za djecu u Hrvatskoj, a još oko 5,000 dolara poslano je i za srpsku djecu koja su ostala bez roditelja. Treba spomenuti i izdašnu svotu od 25,000 dolara koja je prikupljena za izgradnju učeničkog doma „Hrvatski radiša“ u Zagrebu.¹⁰⁶ Velika je uloga u daljnjem radu zajednice od prije spomenutog Josipa Marohnića, jednog od najistaknutijih iseljenika iz Hrvatske u SAD-u. Upravo je na Marohnićevu inicijativu, na dvanaestoj konvenciji osnovan „Pomladak“, poseban odjel unutar Zajednice zadužen za pomoć i usmjeravanje djece svojih članova.¹⁰⁷ Već nakon godinu dana, Pomladak je brojao 3494 člana u 86 gnijezda.¹⁰⁸ Početkom 20. stoljeća u SAD-u su postala popularna američka osiguravajuća društva koja su nudila pomoć prilikom nezgoda, bolesti ili smrti djece svojih članova uz jako povoljne uvjete. I doista, dosta je naših iseljenika prihvaćalo te uvjete i pristupalo takvim američkim društvima. To i jest bila dobra stvar, no djeca uključena u program tih društava, najčešće bi ostajala kasnije u takvim društvima,

¹⁰⁵ V. Holjevac, 1967., str. 97.

¹⁰⁶ Ibid, str. 100.

¹⁰⁷ I. Čizmić, 1994., str. 103.

¹⁰⁸ Ibid, str. 104.

postajući dio novog američkog identiteta. To je predstavljao potencijalan problem da se kasnije vrlo lako izgubi osjećaj za svoju domovinu Hrvatsku, tj. domovinu svojih roditelja. Upravo je iz tih razloga, prema Holjevcu, osnovan Pomladak, koji bi pružao slične usluge kao i ostala američka osiguravajuća društva. Ipak primarni cilj Pomlatka bio je promovirati i očuvati ljubav prema hrvatskom narodu i svome porijeklu.¹⁰⁹ Marohnić, kao predsjednik Narodne hrvatske zajednice, uputio je na 12. konvenciji Zajednice, 1915. godine¹¹⁰ svoj nacrt kako bi ova organizacija trebala izgledati i djelovati, s osnovnim ciljem da se djeca članova Zajednice upoznaju i budu dio svog hrvatskog identiteta. Pomladak je dakle, po svom osnovnom principu članovima uz također povoljne uvjete i prihvatljiva sredstva, osiguravao djeci svojih članova svu onu pomoć u nesretnim slučajevima, kao i druga američka osiguravajuća društva. Ovakva sjajna ideja osim pomoći, neizmjereno je utjecala na formiranje svijesti i kulturnog identiteta djece čiji su roditelji potražili bolji život van svoje stare domovine. Za sjedište Pomlatka odabran je Pittsburgh, te su također određena pravila i ustroj organizacije. Svako dijete u dobi od 6 do 16 godina moglo je biti članom Pomlatka. Također su osnovane u svakom gradu SAD-a gdje je bila veća naseobina Hrvata, i tzv. „Gnijezda“, područne organizacije Pomlatka.¹¹¹ Za upraviteljicu Pomlatka izabrana je Danica Rački, koja je na čelu organizacije bila sve do 1929. godine. Brojke o članovima su impresivne. od 1916., kada je organizacija brojala 3,398 članova¹¹² do 1967. kada je brojala oko 42,000 članova, što je čak 2/3 članova sadašnje Hrvatske bratske zajednice! Važna godina za Zajednicu je 1926., kada se Zajednici pridružuju još neke organizacije sličnih interesa, pa tako Narodna hrvatska zajednica mijenja ime u Hrvatska bratska

¹⁰⁹ I. Čizmić, 1994., str. 105.

¹¹⁰ V. Holjevac, 1967., str. 100.

¹¹¹ Ibid, str. 102.

¹¹² Ibid, str. 102-103.

zajednica, kako se zove i u današnje vrijeme – dobivajući tako još veći značaj i područje djelovanja. No postoji i nešto drugačiji pogled na stvari vezane uz Zajednicu. Antić u svome djelu *Hrvati i Amerika*, ukazuje na pojavu masonstva u Zajednici, kao i aspiracijama Zajednice ka Jugoslavenstvu. Naime, iznosi dio pisma župnika iz Bennetta Franje Glojnarića od 6.3.1900. godine biskupu Stossmayeru: *Organizirali smo društvo "Narodna hrvatska zajednica", koje ima svoje odsjeke (lodge) širom Amerike. To je osiguravajuće društvo, a tako su udruženi i ostali katolički narodi u ovoj zemlji po katoličkim pravilima. Na žalost poluinteligentni dotepenci nametnuše našem katoličkom hrvatskom radniku ideje slobodnih zidara. I odatle sve zlo potječe. U službi ovih je danas hrvatsko novinstvo u Americi. I tako neuki ovaj narod domoraliziraju i materijalno izrabljuju...*¹¹³

Na ovakvim zasadama nastala je 1921. godine Hrvatska katolička zajednica, u Gary, Indiani.¹¹⁴ Ovakva organizacija i slične bile su također prisutne u cijelom SAD-u, nastajući kao protutežnja organizacijama poput Hrvatske bratske zajednice. One su imale karakter sličan Bratskoj zajednici, no uz jednu bitnu razliku; inzistiranje na katoličkoj vjeri i protivljenje Jugoslavenstvu. Nema razloga sumnjati da su i u SAD-u među našim zajednicama postojale različite struje sa različitim uvjerenjima, kako političkim, tako i vjerskim. Bilo bi suvišno i pogrešno kritizirati iz ove perspektive neka stajališta pojednih organizacija, jer usprkos nekim političkim obilježjima svih organizacija, ipak je mnogo bitniji njihov humanitarni i kulturni karakter koji je bez sumnje pomogao brojnim Hrvatima i njihovoj djeci rođenima u SAD-u.

Još jedna organizacija koju valja spomenuti je „Prva hrvatska pomoćnica“, koju je 1910. godine u Chicagu osnovao Tomo Lacković.¹¹⁵ Sam smisao organizacije bio je u

¹¹³ Lj. Antić, 2002., str. 215.

¹¹⁴ Ibid, str. 215.

¹¹⁵ V. Holjevac, 1967., str. 108.

tome da pomaže u egzistencijalnim pitanjima našim doseljenicima u SAD-u. Članovi organizacije mogli su na jednostavan način dobiti zajmove za gradnju ili kupnju nekretnine za svoj dom. Za dobivanje pomoći bilo je potrebno imati stalno zaposlenje, a sami korisni zajmova nisu trebali imati vlastiti ulog. Rad ove zajednice pomogao je mnogim Hrvatima u njihovim nastojanjima da „stanu na svoje noge“ i da dođu do početnog kapitala u novom svijetu.

5.2. Organizacije Hrvatskog sokola

Jedan tip organizacije, koji je također okupljao hrvatske doseljenike, ali i slavenske općenito bio je tip sokolske organizacije. One su bile zamišljene kao neka vrsta sportskih aktivnosti, rekreacije, ali i političkog djelovanja. Prvu sokolsku organizaciju u SAD-u osnovali su Česi u St. Louisu, pod nazivom „Spolek Sokol“.¹¹⁶ U Hrvatskoj prvo je sokolsko društvo osnovano još 1874. godine, dok je u SAD-u osnovano 1908. godine pod nazivom „Hrvatski sokol“, sa sjedištem u Chicagu.¹¹⁷ Iste godine osnovana su takva hrvatska društva u mnogim gradovima SAD-a, a iduće godine osnovana je i prva „Hrvatska sokolska župa – Tomislav“, također u Chicagu, a obuhvaća je još devet sokolskih društava. Nedugo nakon, osnivaju se još dvije nove sokolske župe, „Zvonimir“ i „General Čanić“. Zadnje dvije, skupa sa sokolskom župom „Tomislav“ osnivaju 1912. godine „Hrvatski sokolski savez“, sa sjedištem u Chicagu.¹¹⁸ Kao što je spomenuto, sokolske organizacije nisu ostale imune ni po pitanju političkih i ratnih zbivanja. Razdoblje Prvog svjetskog rata negativno je utjecalo na razvoj

¹¹⁶ V. Holjevac, 1967., str. 122.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

sokolskih zajednica, kao i na samo članstvo, koje je dovelo gotovo do raspada. Javljala su se brojna neslaganja među članovima, a samo ratno ozračje umanjivalo je interes za ovakve organizacije. Ubrzo se osniva i „Jugoslavenski sokolski savez“, koji je pozivao na borbu protiv *neprijatelja slavenstva*.¹¹⁹ U Clevelandu, 1915. godine osnovan je i prvi „Hrvatski sokolski slet – Sveza“.¹²⁰ Vidljivo je kako je postojala tendencija da se iseljenici slavenskog porijekla međusobno povežu, imajući za cilj povezivanje na „slavenskoj“ osnovi. Primjer je sličan onome Hrvatske bratske zajednice, koja je također propagirala neku vrst slavenskog jedinstva. Spomenuti trendovi doveli su do toga da „Prva sokolska župa – Tomislav“, 1921. godine biva ujedinjena sa Slovincima, mjenjajući ime u „Jugoslavenska sokolska župa“.¹²¹ Ovakvim potezima, uspio se probuditi ponovni interes ljudi i javnosti za sokolske organizacije. Još valja napomenuti da je postojalo sokolsko društvo „Dalmacija“, osnovano 1910. godine u Chicagu.¹²² Važnost ove organizacije je u tome da je osim sportskog karaktera, imala i onaj humanitarni, pa je svojim priložima pomagala očuvanju hrvatske škole u St. Louisu.

6. Iseljenički listovi

Vrlo važni izvori za proučavanje svakodnevnog života i prilika hrvatskih iseljenika u SAD-u brojni su listovi koji izlaze neprekidno od kraja 19. stoljeća pa sve do današnjih dana. Gotovo da i nije bilo veće naseobine Hrvata u kojoj nisu izlazile neke njihove novine. One su vrlo važan dokaz, jer su bilježile gotovo svaki bitniji događaj hrvatskog iseljeničtva, bilo društveni, bilo politički, bilo ekonomski, ili pak

¹¹⁹ V. Holjevac, 1967., str. 123.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

kulturni. One su bile kao neka poveznica među društvima i svijetovima, povezujući tako politička i društvena zbivanja s obe strane Atlantika. Spomenut ćemo neke od njih, a nešto više bit će spomena bit će o *Zajedničaru*, *Narodnom listu*, *Radničkoj straži*, *Hrvatskom svijetu* i *Danici*. Prve naše novine izašle su 1884. godine u San Franciscu, i tiskane su svega nekoliko brojeva, pod nazivom *Slavenska sloga*.¹²³ U New Jerseyu 1891. godine, Juraj Skrivanić, dosljenik iz Korčule, pokreće list *Napredak*.¹²⁴ U Chicagu 1892. godine, Janko Kovačević počinje tiskati hrvatski list *Hrvatska zora*.¹²⁵ Novine su također izlazile relativno kratko, godinu dana. Sljedeće značajnije novine – *Danica* pokreće Zdravko Mužina u siječnju 1894. godine, u Pittsburghu.¹²⁶ Ubrzo su novine postale jako tražene na čitavom prostoru Chicaga, a imale su sličan karakter kao i ostale novine u Hrvatskoj, nacionalno-domoljubnog karaktera. Ovaj list preuzeo je ulogu buđenja i očuvanja nacionalne svijesti među iseljenicima u SAD-u. U San Franciscu pokrenute su ponovno novine na hrvatskom jeziku 1893. godine, *Dalmatinska zora*.¹²⁷ List je njegovao osjećaje i uspomene naših iseljenika prema Dalmaciji. U New Yorku, 1895. godine počinje izlaziti tjednik *Narodni list*. Iako u početku tjednik, nakon što ga je preuzeo bankar Frank Zotti, list se pretvara u dnevnik.¹²⁸

Zajedničar. Kako je već bilo spomenuto, list *Danica* bio je prvotno glavni list „Hrvatske bratske zajednice“, no list nije dugo izlazio, pa je nastala potreba da se pokrene novi list koji će biti nositelj svih društvenih aktivnosti i djelovanja Zajednice. Na osmoj konvenciji u St. Louisu 1904. godine, Zajednica je odlučila da će početi

¹²³ V. Holjevac, 1967., str. 144.

¹²⁴ Ibid. str. 145.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ V. Holjevac, 1967., str. 145.

¹²⁸ Ibid. str. 148.

izdavati list pod imenom *Zajedničar*.¹²⁹ U početku je bilo zamišljeno da list izlazi kao mjesečnik, no opsegu i potrebama čalnova Zajednice, to je bilo nedovoljno, stoga je odlučeno da će list izlaziti tjedno, sa više vijesti, na više stranica. Osnovna zadaća novog lista bila je da okuplja svoje članstvo oko djelovanja Zajednice, i da bude jedna spona sa svojom starom domovinom Hrvatskom. Interes lista svodio se na gospodarske članke, interese radnika, vijesti iz Hrvatske, svjetske vijesti, ali osnovna tendencija bila je da se promovira zajedništvo i važnost Zajednice. Za prvog urednika izabran je don Niko Gršković 1909. godine., i ta se godina upravo smatra kao ona od koje se broji da list neprekidno izlazi, što se može vidjeti i na službenoj stranici „Hrvatske bratske zajednice“. Holjevac donosi prvi članak Nike Grškovića u listu, koji je postao i glavna smjernica u daljnjem radu lista: *ima biti ogledalo našeg naroda, ali vjerni savjetnik – istinit i nepristran putokaz, ravan vodič, savjestan, a po tome i dokazom braći u Hrvatskoj da nas sloboda izdiže i oplemenjuje, danas borba za život očeličuje, da nas udaljenost ne otuđuje, a da sa rana otačbine naše srce krvari. Vođeni ovim načelima, ojačani istinama, oboružani svim svijetlim oružjem, stupamo otvorena čela na poprište, ako bude trebalo u borbu, a ne bojimo se za uspjeh, jer istina može biti za čas potisnuta, pravo pogaženo, da konačno u svojoj ljepoti osvane, u svojoj moći zavlada. U ovom poslu, u ovim mukama budimo jedni i složni, a plod takova rada neka bude narodu, kruna Zajednici, a nama nagrada u zadovoljstvu ispunjene dužnosti.*¹³⁰ Gršković se, kako je vidljivo, vodio domoljubnim i rodoljubnim osjećajima, temeljenim na moralu i osjećaju dužnosti da ujedinijuje i vodi hrvatske doseljenike i članove „Hrvatske bratske zajednice“ na zajedničkom putu. Zasiurno da je Hrvatima u novoj domovini često bilo jako teško sjećajući se slika života iz rodnog kraja, posebice kada su se našli među nepoznatim ljudima i u jako teškim životnim uvjetima. Nakon Grškovića, list preuzima

¹²⁹ V. Holjevac, 1967., str. 153.

¹³⁰ Ibid, str. 154.

Franjo Kolander i nastavlja voditi list u sličnom duhu kao i Gršković. List je nastavio sadržajni put što ga je postavio Gršković, no prema potrebama vremena list sve više posvećuje svoj fokus političkim zbivanjima. Sve više list se zalaže za buđenje nacionalne svijesti i borbi za slobodu Slavena, a protiv Austro-Ugarske. Postojala je jaka tendencija da izlaskom Slavena iz Monarhije, za slobodu Hrvata i povezivanjem Slavena u buduću zajedničku „radničku“ državu. Ovakve ideje naišle su na brojne kritike članstva, jer je smatrano da se list udaljio od svoje temeljne zadaće, dobrotvornog rada i pomaganja našim iseljenicima u novoj domovini. Prema Holjevčevom mišljenju, to su kritike bile pokušaj razjedinjenja i rušenja Zajednice. Razumljivo je to, s obzirom na sami životni put i djelovanje Holjevca kao istaknutog člana vlasti buduće SFRJ. No budućí ciljevi lista posvećeni su radnicima, njihovim pravima, iskazivanjem potrebe za radničkim udruženjima, kao i slobodom, dakle, svemu onome što je zapravo i brinulo naše ljude u SAD-u. List podupire radničke štrajkove, borbu za bolje plaće, kraće radno vrijeme, dakle općenito radnička prava. Tijekom daljnih godina list zadržava svoju temeljnu okosnicu rada, no prilagođava se potreba vremena i sve većega članstva Zajednice. Od 1929. godine list počinje postupno izlaziti i na engleskome jeziku.¹³¹

Narodni list. Ovaj list počeo je izlaziti kao tjednik, dok ga 1898. nije preuzeo imućan poslovni čovjek i bankar Franjo Zotti, kako je gore već navedeno, naš doseljenik iz Boke Kotorske. List je izlazio u New Yorku, a od Zottijevog preuzimanja postaje dnevnik. Zanimljivo je da je ovo prvi hrvatski list, koji u Americi izlazi kao dnevna novina. List je bio u opreci s ostalim novinama koje su izdavane u od strane našeg iseljeničtva, prije svega sa *Zajedničarom* i *Hrvatskim svijetom*. U početku list se bavio zaštitom građanskih i radničkih prava hrvatskih doseljenika, ponajviše borbom s

¹³¹ V. Holjevac, 1967., str. 156.

vlastima oko izrabljivanja i nepoštenog odnosa prema našim doseljenicima. Inzistiralo se da vlasti jednako tretiraju hrvatske doseljenike isto kao i sve ostale. Nastojalo se približiti američkom društvu, tvrdeći da je to list u američkom duhu, sa zadaćom da približi američki način života našim ljudima. Razlog oko kojega se ovaj list sukobio sa ostalim našim listovima bilo je politčko pitanje i stav prema njemu. Naime, *Narodni list* oštro se protivio bavljenjem pitanjima kao što su nacionalno buđenje, ujedinjenje Slavena, zajednička borba naroda s juga Monarhije za izlazak iz Austro-Ugarske i sl. Izravno je bio prozvan *Zajedničar* kojega se optuživalo da je izašao van svoj temeljnog smisla kao potporne organizacije. Velik dio naših doseljenika nije se slagao s *Narodnim listom*, štoviše, navodeći da je List *agitura Austro-Ugarskih vlasti u Americi*.¹³² Postojao je opravdan strah urušavanja jedinstva u zajedničkoj borbi iseljenika za hrvatsko pitanje, stoga je s razlogom *Narodni list* došao na loš glas među iseljenicima. Daljnji utjecaj Lista potpno je oslabio bankrotiranjem njegovog izadavača Zottija. On je 1908. godine doživio bankrot, a velik broj naših ulagača pretrpio je ogromne gubitke. List je nastavio izlaziti sve do 1922. godine.¹³³

Hrvatski svijet. Nakon događanja oko *Narodnog lista* i njegovog bankrota, jedan od vodećih hrvatskih listova u SAD-u postaje *Hrvatski svijet*. Čak je bivši urednik *Narodnog lista* Ivan Krešić tada prešao u *Hrvatski svijet* i postao njegovim urednikom. List je osnovan 1908. godine u New Yorku, također od strane bankara, slovenskog porijekala, Franca Saksera. List je do 1912. godine privukao vek broj čitatelja, pa tako u svega nekoliko godina broji preko 12,000 pretplatnika.¹³⁴ Iste godine list postaje glasilom političke organizacije „Hrvatski savez“, a urednikom postaje Niko Gršković. List je propagirao izazak Hrvata iz Austro-Ugarske i ujedinjenje sa ostalim

¹³² V. Holjevac, 1967., str. 157.

¹³³ Ibid

¹³⁴ Ibid.

južnoslavenskim narodima. Dakle, riječ je o još jednom programu koji je zagovarao Jugoslavenstvo i zajedničku borbu Južnih Slavena. Toliko uvjeren u borbu za zajednicu Južnih Slavena, Gršković mijenja ime lista 1917. godine u „Jugoslavenski svijet“.¹³⁵ No, 1919. godine politika lista se bitno mijenja, kada se napokon uvidjelo da od utopističke ideje skladne zajednice Južnih Slavena, sada Kraljevine SHS nema zapravo ništa dobrog. Uvidjevši da su jednu nedemokratsku zajednicu zamijenili drugom, uredništvo lista prelazi u oporbeni stav prema novostvorenoj državi, pišući tako o tiranskim događajima i patnji Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji. Gršković je često među iseljenicima doživljavao kao neprijatelj, jer je zastupao ideje ujedinjenja svih potpornih društava u jedno. Postojao je strah da Gršković želi uništiti neovisnost i borbu iseljeničkih listova koji su bili pro-nacionalno orijentirani. Tako Gršković u svome Listu piše: *Sama ideja ujedinjenja potekla je iz srca i uvjerenja radnog naroda, koji sačinjava članstvo Hrvatske bratske zajednice, i do ujedinjenja ne bi nikada došlo da su o njemu odlučivali oni koji hoće da opčuvaju svoja topla mjesta i povise plaće... Ja sam ovo kazao i opet ću svagdje i svakome kazati i radi ovoga sam već danas u njihovim očima ne samo crven nego i crn.*¹³⁶ Zasigurno da Grškoviću nije bilo lako nositi se, sa jedne strane pro-nacionalno radikalno orijentiranih domoljuba i s druge strane, unitarističkih vlasti u Beogradu. Zasigurno da Gršković bio domoljub i imao dobre namjere, ali u ono nesigurno i nezahvalno vrijeme, bio je u najmanju ruku predmetom mnogih osuda. Ipak, ostaju mu zasluge koje je trajno položio za promicanje slobode Hrvata i ujedinjenje naših iseljenika.

Radnička straža. Lijevo orijentirana antiratna publika naših iseljenika pokreće list *Radnička straža* 1907. godine u Chicagu. List je nekoliko puta mijenjao ime, poput *Nova misao*, *Komunist*, *Radnik*, *Glas radnika*, *Radnički glas* i naposljetku *Narodni*

¹³⁵ V. Holjevac, 1967., str. 158.

¹³⁶ Ibid.

glasnik. Kako je list zastupao antiratna stajališta, dolazi u sukob sa američkim vlastima, koje ga 1917. godine zabranjuju.¹³⁷ Pod već navedenim imenima je nastavio izlaziti i s vremenom je postao list kojega su podržavali brojni naši iseljenici, jer se borio za socijalna i radnička prava, a upravo je to bilo najgorljivije pitanje među našim doseljenicima u SAD-u.

Od ostalih listova valja spomenuti još *Danicu*, koja je izlazila u Chicagu i list *Naša nada* koji je izlazio u Garyu.¹³⁸ Ovo su bili prvenstveno katolički listovi, koje su kao i druge slične listove izdavala katolička društva. Samim time, listovi su propagirali katoličku vjeru i borbu slobodu i nacionalnu borbu.

¹³⁷ V. Holjevac, 1967., str. 160.

¹³⁸ Ibid, str. 162.

7. Kanada

Proces iseljavanja u Kanadu, po mnogočemu bio je sličan onome koji počeo dosta ranije u SAD. Bitna razlika ovih dvaju procesa ponajprije leži u nekim logičnim ekonomsko-geografskim činjenicama. Ponajprije, Kanada je smještena na sjeveru sjeverno-američkog kontinenta i kao takva iziskivala je i znatnija financijska sredstva dalekom iseljeniku, koji je tako morao osim brodske karte, imati i dodatna financijska sredstva za put koji treba prevaliti od nekih luka SAD-a, gdje bi prvi puta ugledali obalu Sjeverno-američkog kontinenta. Osim toga, raniji ekonomski razvoj SAD-a i nešto kasniji Kanade, možda je i najviše utjecao na nešto kasnije useljavanje Hrvata u Kanadu. Naime, ekonomska ekspanzija SAD-a tijekom 19. stoljeća, diktirala je iseljenički put svih onih koji su odlučili napustiti svoje domove u potrazi za boljim životom. Razvoj industrije uopće, uvjetovao je dakle, vrijeme i intezitet iseljavanja. Nešto jači i intezivniji ekonomski razvoj u Kanadi započinje krajem 19. i početkom 20. stoljeća, gradnjom željeznica, otvorenjem velikih rudnika, kao i jačanjem industrije raznih metala. Nedostatak službenih evidencija, utjecao je na pouzdanost podataka koji nam pružaju uvid u točno vrijeme doseljavanja i broj naših ljudi u počecima doseljavanja. Prve doseljenike iz Hrvatske nalazimo u Kanadi još u 19. stoljeću, no nešto znatniji val ulaska Hrvata u Kanadu smjestit ćemo u početak 20. stoljeća. Prvi naši iseljenici smjestili su se u pokrajinu British Columbia i Saskatchewan. Prema neslužbenoj statistici između 1890. i 1914. godine, dakle do početka Prvog svjetskog rata, u Kanadu se uselilo između 6,000 i 10,000 Hrvata.¹³⁹ Riječ je bila većinom o samcima, koji se nisu zadržavali na jednom mjestu, već su u potrazi za zlatom često mijenjali svoje mjesto boravka. Većini njih nije bila bitna granica Kanade i SAD-a, pa su tako nerijetko putovali iz Kanade u SAD, i ponovno natrag u Kanadu, ponajviše zbog

¹³⁹ M. Sopta, 2012., str. 55-57.

„zlatne groznice“. Među prvim imenima hrvatskih iseljenika, koji su se trajno doselili u Kanadu, spominje se „George“, mornar koji je napustio svoj brod i nastanio se na području Vancouvera. Sljedeći slučaj je Antuna Vitalića, koji se iz Kanade vratio po svoju obitelj u Hrvatsku, da bi 1890. godine, zajedno sa svojom obitelji ponovno došao u Vancouver, gdje je ostao za stalno. Postepeno dolazi sve veći broj naših iseljenika, tako zajedno sa svojim obiteljima nastanjuju područja Wellingtona, Ladysmitha, Cumberlanda i dr.¹⁴⁰ Naši ljudi sa područja SAD-a, Michigan, osnivaju svoje naselje u Duck Lakeu, u pokrajini Saskatchewan. Naši iseljenici iz država Kansasa i Oklahome, osnivaju svoja naselja na području Kenanstona, Hanleya i Saskatoona. Nadalje, područje polutoka Niagare naseljavaju Hrvati iz Pittsburgha, koji 1907. godine osnivaju svoju zajednicu u obližnjem Wellandu. Slijedom toga, osnivaju se i druge hrvatske zajednice i to sv redom u pokrajini Ontario; u Schumacheru 1908. godine, Hamiltonu 1910. godine, u Sault Ste. Marie, Port Arthuru i dr.¹⁴¹

Osim avanturista, znatniji broj naših ljudi u potrazi za poslovima, stigao je iz SAD-a u Kanadu, zbog gradnje željeznica Edmonton-Vancouver i Grand Truck. U tom razdoblju Hrvati naseljavaju pokrajinu Albertu. Prva naša naselja nikla su 1910. godine, u mjestima Lovett i Mountain Park, gdje su se otvorili rudnici ugljena na Coal Branchu.¹⁴² Prve godine znatnijeg useljavanja pratile su brojne poteškoće i neuspjesi. Brojni naši iseljenici, vraćali bi se u domovinu, suočeni sa vrlo teškim prilikama s kojima su se susretali u nastojanjima da egzistencijalno uspiju. Osim problema s nepronalaskom poslova, koji su bili uvjetovani s nepoznavanjem jezika, slabim ili nikakvim obrazovanjem, postojali su i drugi društveni problemi, od kojih su najveći bili rasizam i netrpeljivost prema narodima s Jugoistoka Europe. Prema riječima kanadskog

¹⁴⁰ M. Sopta, 2012., str. 58.

¹⁴¹ Ibid, str. 58-59.

¹⁴² V. Holjevac, 1967., str. 163.

političara Jamesa Woodswortha, koji je 1908. godine izjavio *Mi trebamo više naše vlastite krvi, kako bismo pomogli da se u Kanadi zadrži britanska tradicija i strance koji dolaze razvije u odane britanske podanike.*¹⁴³ Prvi svjetski rat gotovo je prekinuo doseljavanje u Kanadu, a sljedeće razdoblje, ujedno i najintenzivnije je ono između 1924. i 1928. godine, kada Kanada otvara vrata znatnijem broju iseljenika, zbog potrebe zadovoljenja industrijskih radnih mjesta. U tom razdoblju smatra se da se uselilo preko 10,000 Hrvata¹⁴⁴, no točan broj ne može se pouzdano utvrditi, jer kao i u slučaju useljavanja u SAD, službene evidencije bile su manjkave, pa nam tako ostaje samo statistika bazirana na državljanstvu. No zahvaljujući službenim statističkim podacima Kraljevine SHS, tj. Kraljevine Jugoslavije, može se pouzdanije dobiti uvid u strukturu cijelokupnog iseljeničtva na našeg područja. Prema tim podacima, u razdoblju između 1921. i 1928. godine, u Kanadu se iselilo iz Hrvatske i Slavonije 10,204 ljudi, iz Dalmacije njih 429, Bosne i Hercegovine njih 705.¹⁴⁵ Razlog znatnijeg useljavanja u Kanadu u ovom međuratnom razdoblju, leži u odprile spomenutom *Immigration act*, koji je znatno ograničio i postrožio uvjete za useljavanje u SAD. U kriznim godinama, i Kanada je 1931. godine ograničila broj useljenika, ponajprije zbog vlastitih problema sa zaposlenošću svojih građana. Posljednja etapa iseljeničkog vala sa našeg prostora datira se u razdoblje nakon 1945. godine, tj. završetka Drugog svjetskog rata. Kao i u slučaju SAD-a, u tom razdoblju najviše Hrvata je emigriralo zbog političkih, a onda i teških ekonomskih uvjeta u vrijeme SFRJ. Smatra se da se upravo u tom razdoblju, a posebice 60-ih godina, najviše ljudi iselilo sa područja Jugoslavije, kada je Hrvatsku napustilo

¹⁴³ M. Sopta, 2012., str. 58.

¹⁴⁴ V. Holjevac, 1967., str. 163.

¹⁴⁵ Ibid, str. 165.

preko više desetaka tisuća ljudi. Danas u Kanadi živi preko 200,000 Hrvata i njihovih potomaka.¹⁴⁶

7.1. Hrvati u gospodarskom životu Kanade

Pri svojim počecima, najčešće su naši doseljenici prema poslovima, birali i mjesto življenja. Tako su se zapošljavali u rudarskoj industriji, ribnoj, šumskoj i građevinskoj industriji. U jednoj pivrednoj grani naši su doseljenici ostali posebice uspješni, radi se dakako o ribarstvu. Kao i u SAD-u, Hrvati su pridonijelu razvijanju ribarske industrije u Kanadi, a čak i danas posjeduju snažnu ribarsku flotu. Još 1938. godine dnevni list „Vancouver Sun“ pisao je o trgovini i ribarstvu u pokrajini British Columbia, gdje je posvetio članak pod nazivom *Hrvati su veliki faktor u ribarskoj industriji Britanske Kolumbije*.¹⁴⁷ Vrijednost njihove flote prelazila je nekoliko stotina tisuća američkih dolara, a smatra se da su Hrvati čini preko 40 % udjela u kanadskoj ribarskoj industriji. Vremenom su pridonijeli svojim radom i brojnim inovacijama razvijanju tehničkih mogućnosti u ribolovu, baš poput slučaja Puratića i njegovog glasoviog vitla. Osim u ribarstvu, velike su uspjehe Hrvati ostvarili i u građevinskoj industriji 60-ih godina 20. stoljeća. Veliku građevinsku kompaniju imao je Mladen Zorkin u British Columbiju. I danas na području Ontaria djeluje nekoliko velikih građevinskih kompanija u vlasništvu naših ljudi, „Sullivan Homes“, Ivice Zdunića, „Agram Homes“, u vlasništvu Janka Heraka, Josipa Srebrovića i Drage Vučkovića. Od ostalih uspješnih poduzetnika valja spomenuti braću Višić, koja posjeduju veliku kompaniju za postavljanje centralnog grijanja i hlađenja. Od ostalih gospodarskih čimbenika, neizostavno je spomenuti „Hrvatsku kreditnu zadrugu, osnovanu 1958. godine u Torontu. Već 1959. godine članski ulog zadruge iznosio je 20,000 kanadskih

¹⁴⁶ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 132.

¹⁴⁷ Ibid.

dolara, a ostvareni promet preko 50,000. Danas, zadruga posluje i u Mississaugi i Hamiltonu, a godišnji promet prelazi 50 milijuna kanadskih dolara. Zadruga je i jako bitna jer pomaže u poslovanju brojnih naših poduzetnika, prateći njihove poslovne planove.¹⁴⁸

7.2. Zajednice, društva i publicistička djelatnost Hrvata u Kanadi

Već smo spomenuli na primjeru SAD-a, kako su našem narodu u emigraciji jako značila međusobna povezivanja i stvaranja raznih humanitarnih, vjerskih, sportskih i političkih društava u novoj domovini. Brojna društva, slična onima u SAD-u, osnivali su naši iseljenici i u Kanadi. Vežu pažnju posvetit ćemo nekim važnijima, a izuzesti će se politička djelatnost, jer zbivanja na tom polju nisu u fokusu djelovanja ovog rada.

Hrvatska bratska zajednica. Prvi odjeljak Hrvatske narodne zajednice (kasnije Hrvatske bratske zajednice), onaj je „Sv. Nikole“, osnovan 1903. godine u mjestu Ladydmith, u pokrajini British Columbia.¹⁴⁹ Godine 1907. osnovan je u mjestu Trail odjeljak „Sv. Ćirila i Metoda“. Iste godine osnovan je u Grand Forksu odjeljak „Anđeo Čuvar“, a 1909. godine osnovan je odjeljak „Sv. Petar i Pavao“. Kako se godinama povećavao broj naših doseljenika, tako je rasla potreba za osnivanjem većeg broja odjeljaka matične organizacije. Tako 1939. godine Narodna hrvatska zajednica broji više od 4,000 članova sa svoja 46 odjeljaka i 33 gnijezda u Kanadi.¹⁵⁰ Najviše njih osnovano je u pokrajini Ontario. Sagleda li se broj članova sa brojem doseljenika, u usporedbi SAD-a i Kanade, dolazi se do zaključka da je postotno više ljudi učlanjeno u Zajednici u Kanadi, nego u SAD-u. Velike zasluge Zajednice su u pomoći našim ljudima u prilikama Prvog svjetskog rata u Kanadi. Naime, Hrvati, koji su u sklopu

¹⁴⁸ I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., str. 133. i dalje.

¹⁴⁹ M. Sopta, 2012., str. 198.

¹⁵⁰ Ibid.

Austro-Ugarske bili na suprotnoj strani od Kanade, koja je u sklopu Velike Britanije bila na strani Saveznika, potpali su pod nemilost kanadskih vlasti. Velik broj naših ljudi izgubio je poslove, dok je znatan broj njih koji su poslani u zarobljeničke logore. Među našim zarobljenicima, bio je i velik broj članova Narodne hrvatske zajednice. Posjet Josipa Marohnića kao predsjednika Zajednice u SAD-u, zatočenicima u kanadskim logorima bio je jako značajan. Prilikom dolaska, uputio je notu kanadskim vlastima da su u logorima mahom nedužni ljudi, koji nemaju nikakve veze sa ratom u kojemu sudjeluje Austro-Ugarska, te da ih se pusti na slobodu. Vijest o uspjehu ovoga posjeta i oslobađanju naših ljudi, prenijeta je i u službenom glasilu Zajednice, *Zajedničaru*. Još jedna važna intervencija dogodila se 1935. godine, kada je uhićeno i osuđeno na zatvorsku kaznu u trajanju od dvije godine 17 rudara u štrajku u Norandi. Nakon djelovanja Zajednice, rudari su pušteni na slobodu već 1936 godine.¹⁵¹ Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Zajednica je otvoreno podržavala borbu Saveznika, a samim time i Kraljevsku vladu Jugoslavije, koja je bila u egzilu. Zajednica je prikupljala i novčana sredstva za potrebe kanadske vojske, ali i vojske narodnooslobodilačkog pokreta na prostoru Jugoslavije. No određeni broj ljudi, tj. članova Zajednice, protivio se politici Zajednice prema Titovoj Jugoslaviji. Članstvo je smetalo podržavanje i simpatiziranje nedemokratskog režima SFRJ, stoga dolazi do smanjenja broja članova i protivljenja politici Zajednice. Stvari se mijenjaju 1978. godine, dolaskom Bernarda Luketicha na čelo Hrvatske bratske zajednice. Luketich je bio poznat kao predvodnik pro-hrvatske struje, kao i po svome humanitarnome djelovanju. Za vrijeme njegovog predsjedanja, vodila se velika borba za očuvanje hrvatskog jezika i identiteta, kako u Americi, tako i u domovini Hrvatskoj. Prilikom osnivanja ogranka u Torontu, 1979. godine, organizirana je humanitarna večer, a sva sredstva išla su za izgradnju

¹⁵¹ V. Holjevac, 1967., str. 173.

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.¹⁵² U ovom vremenu, interes za Zajednicu ponovno raste, kao i broj članova. Zasluge Zajednice velike su i u razdoblju Domovinskog rata na teritoru Republike Hrvatske, kada je osnovan „The Croatian Humanitarian Aid Fund“. 1994. godine, fond je prikupio 900,599 američkih dolara za pomoć Hrvatskoj. Osim novčanih sredstva, Zajednica je poslala i preko 400 vagona hrane, lijekova, odjeće i drugih neophodnih stvari u vrijednosti preko 40 milijuna američkih dolara.¹⁵³

Organizacija HSS-a. Nakon tragičnih zbivanja u Beogradskoj skupštini 1928. godine, određeni broj istaknutih članova napušta Kraljevinu Jugoslaviju i svoj politički put nastavlja u Kanadi; među njima su se našli i dr. Juraj Krnjević, August Košutić, Franjo Duralija i dr.¹⁵⁴ Iako je nešto ranije osnovana organizacija seljačke stranke u SAD-u, svakako je u Kanadi među našim doseljenicima bio mnogo važniji i jači utjecaj ove stranke. Godine 1929. zbog potrebe očuvanja nacionalnih interesa i borbe za hrvatski identitet u domovini, dolazi do formiranja prve hrvatske seljačke organizacije u Torontu. Glavni organizator bio je Franjo Duralija, bivši zastupnik HSS-a, rodom iz Žumberka. Krajem godine održan je sastanak, na kojem je odlučeno da se sazove osnivačka skupština stranke. Skupština je održana 5.1.1930. godine, na kojoj se pristupilo osnivanju HSS-a u Kanadi. Za predsjednika je izabran Franjo Duralija, a organizacija je djelovala pod imenom „Stjepan Radić“.¹⁵⁵ U Vancouveru je djelovao jedan od istaknutijih ogranaka HSS-a, „Ivan Gundulić“, kojije imao svoj vlastiti doma, plesno društvo, a izdao je i knjigu „Hrvati u 100-godišnjoj British Columbia“. Ostali važni ogranci su Wellandu, Scumacheru, zatim ogranak „Ban Jelačić“ u Nanaimu,

¹⁵² M. Sopta, 2012., str. 202.

¹⁵³ Ibid, str. 203.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ <https://hss-canada.ca/o-nama/> (pristup ostvaren: 15. ožujka 2017.)

ogranak „Đuro Basariček“ u Cooksvillu i dr.¹⁵⁶ Za vrijeme Drugog svjetskog rata vodstvo stranke je odlučilo zamrznuti rad stranke u znak protesta zbog zatvaranja Vladka Mačeka u logoru u Jasenovcu. U ovom razdoblju stranka je imala znatan utjecaj među doseljenicima u Kanadi, kada se vodila borba oko podrške Saveznicima. Naime, među iseljenicima je postojala podjela oko pristajanja uz NDH ili narodnoslobodilački pokret. Nakon 1941. godine list *Hrvatski glas* staje na stranu NOB-a, stoga dolazi do suradnje većeg dijela naših ljudi u Kanadi u davanju podrške savezničkim silama u borbi protiv Trojnog saveza i njihovih pristaša.

Listovi. Kako se s vremenom povećavao broj naših iseljenika, samim time i broj naših naseobina, dolazilo se i do ideja za izdavanjem vlastitih novinskih listova. Godine 1929. izdane su prve novine hrvatskih doseljenika *Bilten-besposleni radnik*.¹⁵⁷ Bio je to list koji je izlazio na svega šest stranica, ali je udario temelje daljnjem razvitku novinstva među našim iseljenicima u Kanadi. Već 1931. godine počinju izlaziti novine *Borba*, prvi list za radnike, pod urednikom Tomom Čačićem, u Torontu.¹⁵⁸ Ubrzo, zbog političkog progona Čačića, list mijenja ime u *Slobodna misao* i počinje se tiskati u Montrealu. List je zatim ponovno mijenjao ime u *Novosti*, da bi poslije rata konačno dobio naziv *Jedinstvo*. List od tog vremena izlazi kao tjednik, u Torontu. Od ostalih listova, valja spomenuti *Hrvatski glas*, koji je tiskan u Winnipegu, službeno glasilo HSS-a u Kanadi. Također su u Kanadi bili popularni neki listovi koji su izdavani u SAD-u, poput *Zajedničara*, *Hrvatskog svijeta* i dr.¹⁵⁹

¹⁵⁶ V. Holjevac, 1967., str. 177.

¹⁵⁷ Ibid, str. 178.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

7.3. Katoličke župe

Proces osnivanja hrvatskih župa u Kanadi odvijao se kudikamo dalje i formalno se završio tek u godinama poslije Drugog svjetskog rata, točnije šezdesetih godina 20. stoljeća. Iako su pojedini svećenici posjećivali hrvatske zajednice i služili mise na hrvatskom jeziku jednostavno nije bilo moguće proširiti i utvrditi pastoralnu mrežu bez središnjeg ureda. Kako je broj hrvatskih doseljenika rastao, a posebice u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, tako je potreba za osnivanjem stalnih župa bivala sve jača. Papa Pio XII. 1952. godine osniva apostolsku konstituciju „Exsul Familia“, u kojoj je papa dao osnovne smjernice pastoralne skrbi za katoličke iseljenike.¹⁶⁰ Najveći značaj ove odluke je u tome što je dopušteno osnivanje nacionalnih župa sa svim pravima koje su imale ostale stalne župe. To je konačno dovelo do osnivanja brojnih hrvatskih katoličkih župa u Kanadi, u narednim godinama.

Treba naglasiti kako na području Kanade danas djeluje ukupno preko 20 katoličkih župa i jedan hrvatski islamski centar, a najveća njihova važnost jest u njihovim zaslugama u očuvanju duhovnog i domoljubnog osjećaja među zajednicama hrvatskih iseljenika daleko od domovine.

¹⁶⁰ M. Sopta, 2012., str. 79.

8. Zaključak

Kao što se moglo vidjeti, iseljavanje je često puta složen proces, uvjetovan raznovrsnim uzrocima, posebice u slučaju seljenja ljudi sa prostora današnje Hrvatske. Iako se selilo od najranijih vremena i zbog raznih razloga, posebice je značajna pojava velikih migracija s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Proces emigracije zahvatio je gotovo čitavu onodobnu Hrvatsku, no posebice istočno jadransku obalu. Razloga je tome zaista više, no neki od njih znatno su više utjecali na iseljavanje. U prvome redu, to je sustavna nebriga Austro-Ugarske države, koja je s događajima s kraja 19. stoljeća dovela do konačne situacije, koja nije ostavljala mnogo izbora stanovnicima ove južne provincije velikog Carstva. Ako posegnemo u onodobni tisak, dakle brojeve *Narodnog lista*, *Pučkog lista* i ostalih novina koje su izlazile u razdoblju od 1890. i 1900. godine, dobit ćemo jasan uvid u sve one probleme kojim su robijali žitelji Dalmacije, tj. Hrvatske. Gotovo da i nema članka koji se bavi gospodarskim pitanjima, a da ne spominje nesretni ugovor između Kraljevine Italije i Austro-Ugarske monarhije, o trgovini, a konkretno spornu odredbu ugovora, tzv „Vinsku klauzulu“. Uz već spomenutu nebrigu o zemlji, od strane vlastiju, u prvom redu, ne ulaganja u brodogradnju, sustave navodnjavanja, nepovoljne zajmove, a sada još k tome i katastrofalne posljedice koje je prouzročila klauzula, život ljudi je bio doveden na sam rub egzistencije. Naime, ukidanjem carina na talijansko uvozno vino, jedina žila kucavica dalmatinskog gospodarstva, od sada je bila presječena. Domaći proizvođači jednostavno nisu mogli konkurirati talijanskim na tržištu Monarhije, stoga je došlo do trenutnog kolapsa u proizvodnji i prodaji vina, što je automatski dovelo do napuštanja jedine djelatnosti koja je prehranjivala stanovnike Dalmacije, ali i ostatka Hrvatske. Uz ostale razloge, poput političke ugnjetavanosti, teških vojnih zakona, agrarne prenapučenosti i dr., kretanje ljudi u većem broju za boljim uvjetima života, moglo je

započeti. Treba naglasiti da se u nešto više od pola stoljeća iselilo gotovo pola milijuna ljudi sa prostora Hrvatske, što čini pisanje o ovo problemu neizmjerljivo važnim i potrebitim. Dakle, u prvom razdoblju, a ujedno i najbitnijem kojim se ovaj rad bavi, selilo se uglavnom u Sjedinjene Američke Države, i to trajno, kao i nešto kasnije u Kanadu. Pri tom poduhvatu, trebalo je suočiti se s brojnim zaprekama i poteškoćama. Od prikupljanja sredstava za brodsku kartu, do snalaženja i potrage za poslom u novoj domovini. Ipak, veći broj ljudi tome je uspio, što je i dokazao svojim životom i tragom koji je ostavio u povijesti zemalja SAD-a i Kanade. Naš se narod bavio najtežim fizičkim poslovima, poput rada u rudnicima, teškim industrijama metala, kao i u ribarskoj, šumarskoj, građevinskom i ostalim industrijama u razvoju. Drugi dio dobro se snalazio u uslužnim djelatnostima, poput držanja raznih lokala i saloona, a brojni su tako daleko dogurali, da su postali jedni od bogatijih i utjecajnijih poduzetnika u raznim privrednim granama. Kako je razvoj spomenutih zemalja utjecao na život naših iseljenika, tako su i oni sami utjecali svojim radom na povijest i razvoj istih. Pri tom procesu, naši su se iseljenici uvijek nastojali okupljati i držati nerazdvojno u brojnim društvenim, sportskim i humanitarnim udrugama. Među najpoznatijim i najznačajnijim od njih zasigurno je „Hrvatska bratska zajednica“, koja je kao humanitarno i kulturno društvo, pomogla živote brojnih iseljenika. Osim humanitarnim radom, naši ljudi su se rado uključivali u razne sportske, kulturne, prosvjetne i društvene udruge poput tamburaških, pjevačkih, sportskih i ostalih sastava. Na polju pisane riječi, Hrvati su također ostavili velikog traga, ponajprije u izdavanju brojnih mjesečnih, tjednih i dnevnih novina, kojima su informirali i nastojali održati i promovirati važnost tradicije, jezika i običaja među našim doseljenicima u SAD-u i Kanadi. Osim toga, našim ljudima je jako bila važna vjera i držanje do vjerske tradicije, stoga su često izdvajali velika sredstva za podizanje i daljnji rad svojih župa, u koje su redovito odlazili na misna

slavlja. Iako su prvenstveno odlazili u potrazi za boljim životom, Hrvati nikad nisu zaboravili svoju domovinu Hrvatsku. Vidjelo se to mnogo puta, kada su udruženim radom prikupljali znatna novčana i materijalna sredstva u gotovo svakom teškom razdoblju u kojemu se nalazila Hrvatska.

Nadahnuti željom da ostave traga, naši su ljudi poklonili društvu i brojne izume i inovacije. Od načina obrade zemlje i uzgoja poljoprivrednih kultura, do unaprjeđenja ribarske industrije. Samo jedan od primjera je glasovito Puratićevo vitlo, koje gotovo imamo prilike vidjeti na svakoj ribarskoj kočarici, tj. plivarici na svijetu. I danas na prostoru cijelog Sjevernoameričkog kontinenta, naši ljudi djeluju u gotovo svim porama društva i države, što znači da je zapravo davno započeti proces, neupitno utjecao na pisanje povijesti, kako Hrvatske, tako i SAD-a i Kanade.

9. Sažetak

Iseljavanje Hrvata u Sjevernu Ameriku složen je proces koji počima još od doba 15. stoljeća i otkrivanja Novog svijeta, no od tog vremena, pa sve do 19. stoljeća, ne govorimo o planskom i masovnijem iseljavanju, već o individualnim pothvatima, najčešće kao rezultat avanturizma. Intenzivnije iseljavanje započima u drugoj polovici 19. stoljeća, točnije od 1880. godine i traje do 1914. godine. Tada se iselilo više od 250,000 Hrvata, i to samo u Sjevernu Ameriku. Razlozi seljenja su brojni, no ipak prevladavaju oni ekonomski i politički. U prvom razdoblju, dakle do Prvog svjetskog rata, radi se mahom o migracijama potaknutim teškim gospodarskim stanjem područja što su ih zauzimale hrvatske zemlje s kraja 19. i početka 20. stoljeća. U ovom ranom razdoblju, najviše ljudi emigriralo je sa područja priobalne Dalmacije, a iz unutrašnjosti sa područja Zagrebačke županije. Dolaskom u SAD i Kanadu, Hrvati su se bavili najtežim fizičkim poslovima, da bi s vremenom napredovali i zauzimali važnija mjesta ekonomskog i društvenog života. U kasnijem razdoblju, za vrijeme Kraljevine Jugoslavije i za vrijeme nakon 1945. godine i postojanja SFRJ, dogodio se novi egzodus, praćen podjednako ekonomskim i političkim razlozima. Hrvati su prisutno u gotovo svim državama SAD-a, kao i u svim pokrajinama Kanade. U novoj domovini, Hrvati su težili međusobnom okupljanju i osnivanju raznih humanitarnih i društvenih zajednica, od kojih je najvažnija Hrvatska bratska zajednica. Osim društvenog života, Hrvati su njegovali i svoju katoličku vjeru, te osnivaju brojne župe i domove. Hrvati su tijekom razdoblja od stoljeća i pol očuvali svoj identitet i tradiciju, a kada su god mogli pomagali su svoj narod u Hrvatskoj. U SAD-u i Kanadi danas živi gotovo milijun stanovnika hrvatskog porijekla.

Ključne riječi: Iseljavanje, Hrvati, Dalmacija, SAD, Kanada, Sjeverna Amerika

10. Summary

The Croatian emigration to North America

The Croatian emigration to North America is a complex process which had begun in the 15th century during the exploration of the New World, but since that time there had been no evidence for the planned and mass emigration, yet rather individual ventures, which were usually result of adventurism. More intensive emigration started in the second half of the 19th century, more precisely since 1880, and lasted until 1914. During that time, more than 250 000 Croats emigrated solely to North America. The reasons for emigration were numerous, mostly economic and political. During the first period, which lasted until the WWI, the migrations were usually triggered by harsh economic condition of the Croatian territories during the late 19th and early 20th century. In this early period, the majority of emigrants were from Dalmatia, while the other majority of Croats from Croatia's inland were from Zagreb county. Upon the arrival to the USA and Canada, Croats mostly worked as manual labourers, while they later advanced and occupied more important place in the economic and social life. During the later period, when the Kingdom of Yugoslavia was established and during the post-WWII era of the SFR Yugoslavia, the new exodus happened, triggered equally by economic and political reasons. Croats live in almost every state in the USA, as well as in the Canadian provinces. In their new homeland, Croats tended to mutually gather and to establish different humanitarian and social communities, among which the most important is the Croatian Fraternal Union. Besides the social life, Croats also nurtured their Catholic faith, and they found numerous counties and Croatian unions. During more than 150 years, Croats preserved their identity and tradition, while also helping their fellow countrymen in Croatia. Nowadays, there is almost one million people of Croatian origin in the USA and Canada.

Key words: Emigration, Croats, Dalmatia, USA, Canada, North America

11. Literatura i izvori

- Lj. Antić, 1985., Odnos javnosti prema iseljavanju iz Dalmacije od 80-ih god. 19. st. do prvog. svj. rata, *Historijski zbornik*, god. 38, vol. 1, 1985., Zagreb, str. 191-208.
- Lj. Antić, 2002., *Hrvati i Amerika*, Zagreb, 2002.
- I. Čizmić, 1982., *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, 1982., Zagreb.
- I. Čizmić, 1994., *Povijest Hrvatske bratske zajednice*, 1994., Zagreb.
- I. Čizmić-M. Sopta-V. Šakić, 2005., *Iseljena Hrvatska*, 2005., Zagreb.
- V. Holjevac, 1967., *Hrvati izvan domovine*, 1967., Zagreb.
- J. Lakatoš, 1915., *Narodna statistika*, 1915., Zagreb.
- R. Mesarić Žabčić, 2010., Opći pregled iseljavanja Hrvata u Sjedinjene Američke Države od 1880. do danas, *Migrantske zajednice, udruženja i društvene aktivnosti u Sjevernoj i Južnoj Americi: komparativni prikaz Hrvatska – Slovenija*, ur.: R. Mesarić Žabčić, 2010., Zagreb.
- I. Nejašmić, 1991., *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, 1991., Zagreb.
- I. Perić, 1987., Ustrojstvo i poslovanje dalmatinskog Zemljišno-veresijskog zavoda (1898-1924), *Radovi*, broj 20, 1987., Zagreb, str. 45-74.
- Seljenje za Ameriku i vlada, *Narodni list*, br. 58., god. 29., Zadar, 30. srpnja 1890., str. 1.
- M. Sopta, 2012., *Hrvati u Kanadi. Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 2012., Zagreb.
- Upit, *Narodni list*, br. 93, god. 31., Zadar, 23.11.1892., str.1.

Internet stranice:

- <https://hss-canada.ca/o-nama/> (pristup ostvaren: 15. ožujka 2017.)
- <http://mojahrvatska.vecernji.hr/hrvatska-sve-praznija-a-drzava-ne-zna-broj-iseljenih-strucnjaci-upozoravaju-bit-ce-jos-gore-1144731> (pristup ostvaren: 2. travnja 2017.)
- <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/izlozba-sudbine-josip-marohnic.html> (pristup ostvaren: 22. veljače 2017.)